

ISSN 2535-0358

ПОЛИТИКА И СИГУРНОСТ

POLITICS & SECURITY

ГОДИНА II • БРОЙ 4 • 2018

YEAR II • ISSUE 4 • 2018

Издание на Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив

Edition of Higher School of Security and Economics – Plovdiv

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

проф. д.п.н. Георги МАНОЛОВ – *главен редактор*; акад. чл.-кор. проф. д.с.н. Димитър ДИМИТРОВ – *заместник главен редактор*; проф. д-р Илин САВОВ – *заместник главен редактор*; доц. д-р Блага БЛАГОЕВА – *заместник главен редактор*; доц. д-р Петър НЕНКОВ – *научен секретар*; проф. д.п.н. Трендафил МИТЕВ; проф. д.т.н. Стамен СТАМОВ; проф. д-р Томо БОРИСОВ; проф. д-р Милена ТЕПАВИЧАРОВА; проф. д-р Никифор СТЕФАНОВ; доц. д-р Валентина АЛЕКСИЕВА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

акад. чл.-кор. проф. д.с.н. Димитър ДИМИТРОВ, чл.-кор. проф. д.с.н. Стоян МИХАЙЛОВ, проф. д.п.н. Трендафил МИТЕВ, проф. д-р Дончо ГРАДЕВ, проф. д.п.н. Георги МАНОЛОВ, проф. д-р Никифор СТЕФАНОВ, проф. д-р Томо БОРИСОВ, проф. д-р Ненко ДОЙКОВ, проф. д.т.н. Стамен СТАМОВ, проф. д-р Димитър РАДЕВ, проф. д-р Нели БЕНЧЕВА, проф. д.и.н. Димитър КОСТОВ, проф. д-р Атанас ЛЪОНДЕВ, проф. д-р Гарабед МИНАСЯН, проф. д-р Александър МАРИНОВ, проф. д.и.н. Димитър ЙОНЧЕВ, проф. д-р Франсоа БЛАН (Франция), проф. д.и.н. Динара ПЕСКОВА (Русия), проф. д-р Любиша МИТРОВИЧ (Сърбия), проф. Никос ГУСГУНИС (Гърция), доц. д-р Блага БЛАГОЕВА, доц. д-р Мария СЕРАФИМОВА, проф. д-р Милена ТЕПАВИЧАРОВА, проф. д-р Илин САВОВ, доц. д-р Валентина АЛЕКСИЕВА, доц. д-р Петър НЕНКОВ, доц. д-р Пламен СЛАВОВ

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Georgi MANOLOV, DPS – *Chief editor*; Acad. Corr. mem. Prof. Dimitar DIMITROV, DSS – *Assistant editor*; Prof. Ilin SAVOV, PhD – *Assistant editor*; Ass. Prof. Blaga BLAGOEVA, PhD – *Assistant editor*; Ass. Prof. Petar NENKOV – *Scientific secretary*, PhD; Prof. Trendafil MITEV, DPS; Prof. Stamen STAMOV, DTS; Prof. Tomo BORISOV, PhD; Prof. Milena TEPAVICHAROVA, PhD; Prof. Nikifor STEFANOV, PhD; Ass. Prof. Valentina ALEKSIEVA, PhD

EDITORIAL BOARD

Acad. Corr. mem. Prof. Dimitar DIMITROV, DSS; Corr. mem. Prof. Stoyan MIHAYLOV, DSS; Prof. Trendafil MITEV, DPS; Prof. Doncho GRADEV, PhD; Prof. Georgi MANOLOV, DPS; Prof. Nikifor STEFANOV, PhD; Prof. Tomo BORISOV, PhD; Prof. Nenko DOYKOV, PhD; Prof. Stamen STAMOV, DTS; Prof. Dimitar RADEV, PhD; Prof. Neli BENCHEVA, PhD; Prof. Dimitar KOSTOV, DES; Prof. Atanas LYONDEV, PhD; Prof. Garabed MINASYAN, PhD; Prof. Aleksandar MARINOV, PhD; Prof. Dimitar YONCHEV, DES; Prof. François BLANC, DSS (France); Prof. Dinara PESKOVA, DES (Russia); Prof. Ljubiša MITROVIĆ, PhD (Serbia); Prof. Nikos GUSGUNIS (Greece); Ass. Prof. Blaga BLAGOEVA, PhD; Ass. Prof. Maria SERAFIMOVA, PhD; Prof. Milena TEPAVICHAROVA, PhD; Prof. Ilin SAVOV, PhD; Ass. Prof. Valentina ALEKSIEVA, PhD; Ass. Prof. Petar NENKOV, PhD; Ass. Prof. Plamen SLAVOV, PhD

Редакционният съвет и Редакцията на списанието не носят отговорност за изказаните тези и цитати на източници от различните автори.

© Списание „Политика и сигурност“, година II, брой 4, 2018

© Издание на Висшето училище по сигурност и икономика, Пловдив, 2018

© Печат и подвързия: Издателски комплекс ВУСИ, 2018

ISSN 2535-0358

СЪДЪРЖАНИЕ

НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ И ОБЩЕСТВЕН РЕД

Проф. д-р Никифор Стефанов

ОПЕРАЦИИ ПРИ ИНЦИДЕНТИ, СВЪРЗАНИ С РАДИАЦИОННАТА СИГУРНОСТ..... 5

Д-р Валентина Хорозова

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА КОНКУРЕНТНОТО
РАЗУЗНАВАНЕ ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ 14

Гл. ас. д-р Пеньо Георгиев

ПРАКТИЧЕСКА КИБЕРСИГУРНОСТ
ЗА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ..... 25

ИКОНОМИКА И ФИНАНСИ

Проф. д-р Милена Тепавичарова

ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА СОЦИАЛНИТЕ ИНОВАЦИИ
ЗА ДОБАВЯНЕТО НА СТОЙНОСТ В ОБЩЕСТВОТО 34

Проф. д-р Атанас Льондев

РОЛЯТА НА ОФШОРНИТЕ ЗОНИ
В МЕЖДУНАРОДНИТЕ ФИНАНСОВИ ОТНОШЕНИЯ 46

ВЛАСТ И ПОЛИТИКА

Доц. д-р Васил Георгиев

ПРИНЦИПЪТ „ОТГОВОРНОСТ ЗА ЗАЩИТА“ И ДЕЙСТВИЯТА
НА МЕЖДУНАРОДНАТА ОБЩНОСТ В МИАНМАР ПРЕЗ 2017 Г. 57

ПРАВО

Докторант Горан Горанов

СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА КАТО ПРОЯВА НА ВТОРИЧНА
ИНСТИТУЦИОНАЛНА СПРАВЕДЛИВОСТ..... 70

CONTENTS

NATIONAL SECURITY AND PUBLIC ORDER

Prof. Nikifor Stefanov, PhD

EMERGENCY OPERATIONS RELATED TO RADIATION SAFETY 5

Valentina Horozova, PhD

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT
OF COMPETITIVE INTELLIGENCE IN THE UK 14

Chief Ass. Penyo Georgiev, PhD

PRACTICAL CYBER SECURITY FOR SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES 25

ECONOMY AND FINANCE

Prof. Milena Tepavicharova, PhD

THE POSSIBILITIES OF SOCIAL INNOVATION TO ADD VALUE TO SOCIETY 34

Prof. Atanas Lyondev, PhD

THE ROLE OF OFFSHORE ZONES IN INTERNATIONAL FINANCIAL RELATIONS 46

POWER AND POLITICS

Assoc. Prof. Vasil Georgiev, PhD

THE „RESPONSIBILITY TO PROTECT“ PRINCIPLE AND
THE INTERNATIONAL COMMUNITY'S ACTION IN MYANMAR IN 2017 57

LAW

Goran Goranov, PhD student

JUDICIAL PRACTICE AS A MANIFESTATION
OF SECONDARY INSTITUTIONAL JUSTICE 70

**ОПЕРАЦИИ ПРИ ИНЦИДЕНТИ,
СВЪРЗАНИ С РАДИАЦИОННАТА СИГУРНОСТ**

Никифор СТЕФАНОВ*

Radiation-related incidents are always dangerous, but when terrorist organizations seek to acquire radioactive sources that can be used by them, the security of the source becomes extremely important.

Радиоактивните източници от години се ползват масово за доброто на хората, осигуряват ключови възможности в петролната и газовата индустрия, в енергетиката, строителството и хранителната промишленост. Те се използват за лечението на милиони пациенти, за диагностика и терапия. Освен това научни, правителствени и частни институти използват радиоактивни източници в своята научноизследователска дейност. Някои от тези източници са точно източниците, които според Международната агенция за атомна енергия (МААЕ) и специалните служби по целия свят са изключително опасни и ако не са добре защитени, лесно могат да бъдат използвани от терористите за целите на радиационния тероризъм, предизвиквайки смъртоносни или животозастрашаващи поражения върху човешкото здраве или постоянни увреждания,

* Авторът е заслужил професор, доктор, директор на Центъра за подготовка на докторанти (ЦПД) – Докторантско училище, във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

които да влошат качеството на живот. „През последните години като цяло в световен мащаб се увеличи броят на терористичните организации, окупниха се и се развиха техните структури и всичко това бе съпроводено с успешното им взаимодействие с организираната престъпност.“¹ Успешното разрешаване на радиационни инциденти не само елиминира непосредствената опасност, но вдъхва и увереност в обществото относно способностите на структурите за сигурност и обществен ред да го защитят.

Бързите и адекватни действия на добре обучени и подходящо оборудвани представители на законоприлагащите институции по защита на националната сигурност са жизненоважно условие за възпрепятстването на терористите да придобият радиоактивни източници.

Анализът и оценката на дейността на персонала на обектите, на охранителите и правоохранителните органи на място, където се използват и съхраняват радиоактивни източници, показват, че те изпълняват важна роля при уведомяване по време на кражба или саботаж, но не притежават необходимото обучение и оборудване, за да предприемат незабавни ефективни действия за неутрализиране на терористите. „Терористите са предварително добре подготвени. Най-често работят в група, което подпомага поддържането на съпротивителните им сили за относително дълъг период от време. Терористичните групи работят по предварително разработени сценарии и често са готови да загинат в името на своята кауза.“² Неутрализирането на терористите се постига с организирането и провеждането на операции, които включват разузнаване, подготовка, провеждане и прилагане на специални тактически действия. Целта на операциите е задържане или ликвидиране на терористите, освобождаване на персонала и охранителите на обектите, взети за заложници, при висока степен на безопасност за участниците в операцията и намиращите се в района служители и предотвратяване на радиационен тероризъм. За осъществяването на тези дейности е целесъобразно формирането

¹ **Дойков, Н.,** З. Киряков. Противодействие на тероризма. София: Ви Джи Ес Дизайн 2001, 2010, с. 208. ISBN 978-954-92205-2-0.

² **Дойков, Н.** Основни препоръки и правила за поведение при терористични заплахи. София: Ви Джи Ес Дизайн 2001, 2010, с. 41. ISBN 978-954-92205-1-3.

на **сили за начално реагиране**³. Това са органи на място в обекта или извън него, които трябва да осигурят навременна, адекватна и ефективна намеса (реакция) по време на първоначалните етапи на инциденти, свързани с радиационната сигурност. Ролята на силите за начално реагиране трябва да се свързва с първоначалната намеса, което означава, че те или успяват да разрешат случая, или подготвят почвата за специализирани сили, които пристигат на мястото и продължават операцията. Най-вероятно е началното реагиране да се извършва от териториалните поделения на полицията, първо с нарядите, които се използват за охрана на обществения ред или обекти, а впоследствие и с останалите дежурни сили, но не е изключено и в даден обект да има и специални органи за реагиране на инциденти.

Силите за начално реагиране е необходимо да бъдат добре обучени, да са уверени в способността си да предприемат най-подходящите действия, когато е необходимо. Практически насоченото обучение е жизнено необходимо условие за осигуряване на знания и умения, необходими за действия в критичните секунди на инцидента. Психическата подготовка на служителите е от важно значение за своевременна, адекватна и ефективна реакция. „Целенасочената психо-физическа подготовка е насочена към формиране на адекватна ситуативна психо-физическа готовност за преодоляване на ситуации с различна степен на екстремалност.“⁴

Анализ, проведен от ФБР,⁵ показва, че операция при инцидент, свързан с радиационната сигурност, се развива хронологично в четири фази:

- **Първа фаза – преди конфронтацията;**
- **Втора фаза – незабавни действия;**
- **Трета фаза – планиране на извънредно и преднамерено събитие;**
- **Четвърта фаза – интервенция и разрешаване.**

Първа фазата – преди конфронтацията, е фаза на планиране и обхваща всички онези изпреварващи дейности и подготовка,

³ **Руководство** для лиц, принимающих первые ответные меры в случае радиологической аварийной ситуации. Vienna, Austria: IAEA, 2007.

⁴ **Борисов**, Т. Теория и методика на психо-физическата подготовка за действие в екстремални ситуации. Пловдив: Паисий Хилендарски, 2015, с. 9. ISBN 976-619-90178-7-6.

⁵ **Pacifi** Northwest National Laboratory. 2013.

които се провеждат, преди да се случи инцидентът. Планът за действие преди инцидента съдържа подробно разработени процедури при възникване на заплахата от инцидент, свързан с радиационната сигурност. При планирането първо се установява определено командване или йерархия. Инцидентът може да се преодолее с минимален риск за всички засегнати само чрез създаване на стройна организация и ред на действия. Точно определената командна структура вдъхва увереност и предотвратява възникването на паника. При планирането се определя един **команден център**, в който ръководните кадри, определени да го управляват, трябва да са оторизирани да вземат решения за необходимите действия при заплахата от инцидент, свързан с радиационната сигурност.

През втората фаза – незабавни действия, силите за начално реагиране участват активно, защото след първите 2 – 3 минути ролята на тези сили преминава повече в сферата на подкрепата. Стъпките на първа и втора фаза включват: обучение и планиране за извънредни ситуации, при това първата фаза според нас е основополагаща и е в основата на всички останали фази. Обучението⁶ на силите за реагиране изисква то да се провежда непрекъснато и в съчетание с тактико-технически изпитания и практическа подготовка. Това може да се постигне чрез вътрешно обучение, съвместни тренировъчни учения и тактико-технически изпитания. „Тактическите умения и навици се формират в процеса на обучението и усъвършенстването на техниките за самозащита при нападение в различни ситуации. В процеса на усъвършенстване на техниките при самозащита се развива способността за бързо възприемане и оценка на ситуацията и вземане на правилно решение, изработване на план за действие и др.“⁷ Методите на обучение следва да бъдат оценявани и актуализирани постоянно, за да не се допуснат пропуски и загуба на ефективност. Всички програми и планове за обучение е необходимо периодически да бъдат подлагани на критичен анализ, за да се отчитат положителните и отрицателните страни в подготовката. На базата на изводите от критичния анализ е целесъобразно да се организира и провежда следващият тренировъчен цикъл, който да гарантира ефективни варианти за дейст-

⁶ **Руководство** для лиц... Цит. съч.

⁷ **Борисов**, Т. Специализирана самозащита на служители от сектора за сигурност и обществен ред. София: ИНСА, 2015, с. 130. ISBN 978-954-718-376-6.

вие на силите за начално реагиране. Всяка законоприлагаща организация трябва да отговаря за разработването и прилагането на собствени специфични програми за обучение, които да бъдат съгласувани с всички структури, участващи в дадена операция. В определени случаи структурите, участващи в процеса на реагиране на инцидент с радиоактивни материали, е целесъобразно да включат в подготовката си съвместни тренировъчни обучения с цел гарантиране на организирането, управлението и осигуряването на участниците.

Изучавайки случаите на инциденти с радиоактивни материали, в които присъства престъпен елемент, стигнахме до извода, че в по-голямата част от тях **силите за начално реагиране** се намират в неизгодна позиция. Терористите са добре подготвени и разполагат с предварително разработен подробен план за действие.

След подаването на сигнала „Аларма“ първите 2 – 3 минути са най-важните при реагиране на инциденти, свързани с радиационната сигурност, и обикновено предопределят развръзката. Ако **силите за начално реагиране** успеят да прекъснат терористите, преди да изпълнят задачата си, това ще осигури повече време за пристигането на допълнителни екипи на място и включването им в операцията. Макар и много кратък, този интервал от време е и най-важният момент в реагирането на инцидента.

Фазата на незабавните действия включва онези действия на **силите за начално реагиране**, които им позволяват да стигнат навреме и да прекъснат или неутрализират терористите, да овладеят положението и да изолират района. Алгоритъмът на тази фаза се осъществява при спазването на следните стъпки:⁸

- начални действия;
- задължения на силите за начално реагиране;
- овладяване на ситуацията и изолиране на мястото;
- допълнителни ресурси;
- евакуация.

Първата стъпка – началните действия, протича в няколко периода. **Първият период** се отнася до действията, които се осъществяват от силите за реагиране още докато пътуват за заемане на изгодно положение спрямо обекта. Реагирането по безопасен и предпазлив начин е едно от основните задължения на всеки член

⁸ Pacifi... Op. cit.

на екип за начално реагиране. **Вторият период** е определяне на точното местоположение и естество на инцидента. **Третият период** е събиране на възможно най-много информация за извършителите на терористичния акт, за заложници (ако има такива), за превозното средство, с което са се придвижили, за района на инцидента и за оценката на алармения сигнал, за заплахата за населението и т.н. От важно значение за действията на силите за начално реагиране е дали дежурният е предал необходимата информация по радиостанцията на всички членове от екипите на силите за реагиране, за да са запознати с фактите в случай, че се наложи преследване или оперативно-издирвателна операция.

Четвъртият период се отнася до управлението на началните действия. Първият ръководен служител на силите за реагиране, който се явява на мястото на инцидента, поема командването, докато дойде друго, по-висшестоящо, лице или началник, което да поеме управлението и отговорността.

Петият период включва: идентифициране на потенциалната зона на опасност, която би могла да провали операцията; определяне и предаване на информация за подходите към мястото, за да се избегне зоната на опасност; определяне на междинен пункт на място, което няма да възпрепятства действията на силите и което може да се използва за организиране на подкрепленията при пристигането им и определяне на вътрешен периметър, на който да се разположат позиции на екипите. Вътрешният периметър следва да бъде определен възможно най-рано, за да може да се установи контрол на място. Той може да бъде вътре в сграда или част от терена отвън. Размерите и формата на вътрешния периметър зависят от ситуацията и наличните ресурси, във всички случаи обаче следва да бъде достатъчно голям за овладяване на инцидента. Първоначално е възможно в периметъра да се намират персонал и невинни минувачи. Действията⁹ на силите за начално реагиране трябва да го превърнат в „стерилна зона“, в която да се намират единствено:

- терористи;
- заложници (хора или материали);
- екипи на силите за начално реагиране;
- избрани лица от специалното тактическо звено.

⁹ **Руководство** для лиц... Цит. съч.

Вътрешният периметър може да бъде установен по много начини в зависимост от ситуацията и физическите характеристики на сградата и терена. Позициите трябва да бъдат предварително планирани и отразени в документите на обектовото досие. След като силите за начално реагиране са вече на място и вътрешният периметър е определен, необходимо е да се предприемат още няколко действия, които ще посочим с втората стъпка от втората фаза.

По време на **втората стъпка от незабавните действия – задължения на силите за начално реагиране**, силите за начално реагиране изпълняват следните задачи: потвърждаване на положението, осигуряване на комуникациите, овладяване на ситуацията, събиране на допълнителна информация от по-добре запознат персонал, определяне и изискване на допълнителни ресурси. Потвърждаването на положението в командния център изисква събирането на възможно най-пълна информация, която да се предаде на екипите. Независимо от естеството на алармата е необходимо да се спре достъпът до мястото (никой да не излиза или влиза), докато статутът на алармата не бъде потвърден. Освобождаването на каналите за свръзка изисква никой да не ползва ефира на радиостанциите, освен ако не е лице от силите за реагиране или лице, което е вече на мястото, за да ползва радиоефира за спешна свръзка.

Овладяване на ситуацията е третата стъпка от незабавните действия на силите за начално реагиране, която ще им позволи проблемът да бъде разрешен в контролирана среда. „Овладяване на ситуацията“ означава блокиране на терористите така, че те да не могат да напуснат района. С установяването на вътрешния периметър се поставя началото на овладяването на положението. Овладяването е от решаващо значение и не би могло да бъде успешно, ако периметърът не бъде установен начално. Източникът не бива да напусне обекта, тъй като управлението на стационарна заплахата е много по-лесно от управлението на движеща се заплахата. Ако инцидентът се проточи, е позволено движението на заплахата единствено в случай, че това увеличава тактическите предимства на екипа и предимствата при водене на преговори. Районът се изолира, като не се разрешава никой да влиза или излиза от него, след като веднъж е установен вътрешният периметър. Ситуации, свързани със задействане на взривно устройство, барикадиране на терористите или спасяване на заложници, изискват тактически действия за непосредствено неутрализиране на извършителите на

престъпления. Когато се преминава от фазата на реагиране на силите за начално реагиране към фазата на аварийна реакция на тактическите екипи, е необходимо да се установи външен периметър. Външният периметър заобикаля вътрешния и служи като мрежа на безопасност. Ако терорист успее да пресече вътрешния периметър, задължително е да бъде спрял във външния периметър. Външният периметър трябва да бъде извън зоната на видимост и чуване на терористите. Той следва да бъде достатъчно голям, за да може да защити населението и да осигури аварийен команден пост, тактическа евакуационна зона и междинен пункт.

По време на фазата на незабавните действия от изключително важно значение е да бъде определена необходимостта от **допълнителни ресурси – дежурните сили за борба с тероризма**. Изискването им може да отнеме значително време, преди те да пристигнат на място и да се разгърнат по най-добрия начин. Следователно колкото по-рано бъдат извикани, толкова по-скоро ще бъдат в състояние да окажат подкрепа. От инцидента зависи какви допълнителни ресурси ще бъдат изискани, които е възможно да включват:¹⁰

- щурмови екипи;
- осигуряващи екипи;
- група за отвлечане на вниманието;
- група за преговори;
- медицински пункт;
- специалисти по обезвреждане на взривни вещества;
- команден пункт.

При инциденти, криещи опасност за населението, задължително се провежда **евакуация**. Последната започва от вътрешния периметър в района с най-голям риск и продължава навън, към външния периметър. Евакуацията е най-успешна, когато е координирана и всичко става тихо, спокойно и по предварително планирани маршрути към евакуационната/ите зона/и. Евакуираните задължително се водят на отчет и се идентифицира статутът им (терорист, жертва, персонал, свидетел, случаен минувач и т.н.).

В заключение, ако даден инцидент не бъде овладян в първите 2 до 3 минути, най-вероятно ситуацията ще се окаже прекалено сложна, за да бъде ефективно разрешена от силите за начално реа-

¹⁰ Пак там.

гиране. Тогава задължително се преминава към **третата фаза – планиране на извънредно и преднамерено събитие, и четвъртата фаза – интервенция и разрешаване**. Тези две фази са финални и обикновено до тях се стига при мащабни и продължителни инциденти, в които се включват специализирани сили и средства, които като правило разполагат с възможности, значително превъзхождащи обучението и оборудването на силите за начално реагиране. В такива случаи се привеждат в изпълнение националният план за противодействие на тероризма и националният план за защита при бедствия.

Литература

1. **Борисов, Т.** Теория и методика на психо-физическата подготовка за действие в екстремални ситуации. Пловдив: Паисий Хилендарски, 2015. ISBN 976-619-90178-7-6.
2. **Борисов, Т.** Специализирана самозащита на служители от сектора за сигурност и обществен ред. София: ИНСА, 2015. ISBN 978-954-718-376-6.
3. **Дойков, Н.** Основни препоръки и правила за поведение при терористични заплахи. София: Ви Джи Ес Дизайн 2001, 2010. ISBN 978-954-92205-1-3.
4. **Дойков, Н., З. Киряков.** Противодействие на тероризма. София: Ви Джи Ес Дизайн 2001, 2010. ISBN 978-954-92205-2-0.
5. **Руководство** для лиц, принимающих первые ответные меры в случае радиологической аварийной ситуации. 2007.
6. **Racifi** Northwest National Laboratory. 2013.

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА КОНКУРЕНТНОТО РАЗУЗНАВАНЕ ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

*Валентина ХОРОЗОВА**

In this paper the objective is to perform detailed survey of available literary sources in the field. The author analyzed the evolution of the overall process of emerging and evolution of competitive intelligence in The UK. The main distinctive characteristics of competitive intelligence in the UK, are derived and described in details.

Възникването и развитието на конкурентното разузнаване в Обединеното кралство бележи началото си през 1985 г. От този момент се забелязва процес на постепенно осъзнаване, приемане, утвърждаване и развиване на термина. Водещите експерти и специалисти с принос в тази област във Великобритания са Ан-Мари Ланг, Робин Киркби, Шейла Райт, Джоната Гордан-Тил, Иян Търнър, Джейн Атууд, Матю Благ, Артур Вайс, Андрю Поланд, Гари Хамел, Крис Уест, Гордън Донкин и редица други.

Първоначално конкурентното разузнаване във Великобритания се свързва само с проучване на пазара. Впоследствие попада под категорията на маркетинговите проучвания или бизнес информационните научни изследвания. Но независимо от неговото тълкуване и приемане то непрекъснато разширява обхвата си.

Свидетелство за това е обстойното проучване на научните изследвания по конкурентно разузнаване (КР) във Великобритания. Още през 1988 г. при проверка в архивите на списания и издания на електронен и хартиен носител са открити 489 свързани статии. Под „свързани“ се имат предвид такива, които съдържат ключовите думи „конкурентен разузнавач“ или „конкурентно раз-

* Авторът е доктор в Академията на МВР – София.

узнаване“ и които са вписани като научни статии в реферирани списания.¹

През 1998 г. е представена хронологична разбивка, която илюстрира зачестили случаи на проникване на конкурентното разузнаване в управленското мислене във Великобритания от 1984 г. Четири години по-късно този анализ се преразгледа и допълва (Wright, Pickton & Калоу, 2002)². Резултатите са представени в Таблица 1.

Таблица № 1. Хронологичен анализ на статии, свързани с конкурентно разузнаване

Година	Брой статии
2003	6 (първата четвърт)
2002	43 статии
2001	38 статии
2000	40 статии
1999	61 статии
1998	56 статии
1997	51 статии
1996	28 статии
1995	20 статии
1994	41 статии
1993	26 статии
1992	27 статии
1991	22 статии
1990	7 статии
1989	15 статии
1988	1 статия
1987	1 статия
1986	1 статия
1985	1 статия
1984	4 статии

Няма рационално обяснение защо 1989 г. очевидно не е в съответствие с предишните пет години или защо през 1990 г. отново спадат само до 7 статии. Въпреки това от 1991 г. насам се забелязва

¹ *Journal of Competitive Intelligence and Management*, Vol. 2, No. 2, Summer 2004, p. 68 – 87.

² **Wright, S., D. W. Pickton, J. Callow.** (2002). Competitive Intelligence in UK firms: A Typology. – In: *Marketing Intelligence & Planning*, 20(6).

увеличаване на базата по конкурентно разузнаване в академичната и в научната литература.

Изследванията доказват, че съществува интерес от развитието на конкурентното разузнаване във Великобритания. Проблемът редовно се разглежда в бизнес и търговски издания в една или друга форма. Когато конкурентното разузнаване се коментира в търговската преса, тонът е като цяло положителен.

На следващо място прави впечатление, че британските компании рядко признават съществуването на конкурентно разузнаване или разработването на конкурентни разузнавателни единици в рамките на своята организационна структура.

Повечето автори подкрепят тезата, че самото естество на конкурентното разузнаване насърчава фирмите да не докладват за съществуването на този вид дейност и да са по-предпазливи в даването на информация за себе си пред конкурентите си.

Този извод се подкрепя от специализирано изследване, проведено в началото на 2000 г. в над 178 британски компании.³ То е насочено към изучаване на начините на реализиране и отношението към конкурентното разузнаване във Великобритания.

Повечето от анкетираните са на мнение, че е важно конкурентното разузнаване да съществува. Причините, които изтъкват, включват необходимостта от експертен център, в който информацията може да бъде канализирана, както и важността от безпристрасната ѝ обработка.

Анализът на резултатите показва, че:

- организациите със самостоятелен отдел по конкурентно разузнаване са тези с оборот над £10 млн.;
- 48 % от компаниите разполагат със специални отдели по конкурентно разузнаване;
- в над 40 % от случаите в тези отдели работят по двама специалисти.

Сред основните препятствия за създаването на самостоятелна единица по конкурентно разузнаване анкетираните посочват:

- липсата на ресурси – 12 % от всички по-големи предприятия;
- проблемите, свързани с интеграцията и приемането от други отдели и от мениджърите – 41 %;
- въпроса за местоположението и отговорностите – 44 %;

³ Ibidem.

• липсата на опит в сферата на конкурентното разузнаване и на модел на конкурентно разузнаване във Великобритания – 44 % от анкетираните.

СЪЩНОСТ НА КОНКУРЕНТНОТО РАЗУЗНАВАНЕ

Като исторически явления разузнаването и шпионажът, също както и войната, през различните исторически епохи приемат различни форми. Типът и характерът на разузнавачите и шпионите се променят в зависимост от обществения и държавния строй, на който те служат. Историята дава своя отпечатък – на мястото на една формация идват друга, като с времето се променя и самото понятие „тайни служби“. Всяка държава като организация на политическата власт, като устройство на обществото се нуждае от механизъм, който да я защитава от посегателства спрямо нейния суверенитет, цялост и власт, и най-важната част от този механизъм е разузнаването.⁴

Специфичността на разузнаването се дължи на използването и на негласни методи и средства, което му позволява да проникне в тайните на разузнаваната държава. Една от основните функции на разузнаването е освен да събира и обработва информация, и да доведе тази информация до държавните институции, които могат да вземат външнополитически решения.⁵

Бурното развитие на техниката и технологиите през последните десетилетия предизвика още по-бързото развитие на техническите средства и системи в разузнаването. В създаването на средства и системи за водене на разузнаване във всички развити държави се влагат огромни средства. Стотици фирми в много държави работят в тази област. Този отрасъл на бизнеса отдавна е заел своето място в общата система на западната икономика и има своята здрава законодателна основа.⁶

⁴ **Иванов**, М. Инфраструктура на разузнаването. София: Профисек, 2012, с. 215. ISBN 978-954-32927-1-8.

⁵ **Савов**, И. Безлични механизми за връзка в разузнаването. – В: *Научни трудове*, Академия на МВР, 2016, с. 169 – 225. ISSN 1312-6415.

⁶ **Един** поглед върху методите за събиране на информация в сферата на националната сигурност. Сборник доклади от Годишната университетска научна конференция „Сигурност и отбрана“. Велико Търново: НВУ „Васил Левски“, 2016, с. 240 – 250. ISSN 1314-1937.

Конкурентното разузнаване във Великобритания се приема като систематична дейност, насочена към събиране, анализиране и управление на информацията, която може да повлияе и да подпомогне изпълнението на плановете, решенията и действията на компанията. То включва и обединява всички нива в организацията. Подпомага стратегическото планиране, процеса на вземане на стратегически решения и всяка друга дейност в бизнеса, която изисква вземане на информирано решение.

Специалистите по конкурентно разузнаване във Великобритания са твърдо убедени, че тази дейност коренно се различава *от промишления шпионаж*. Основните различия са свързани с източниците на информация и с методите, прилагани за получаването ѝ.

По същество КР е напълно легална дейност. Тя включва *легално събиране* на информация за конкурентите, за конкурентната среда, за клиентите, за продукти и услуги, за доставчици, за пазара чрез т.нар. „открити, публично достъпни източници“. Не трябва да се подценява и съществената роля на самата организация като източник на информация. Получените знания са ключови за подобряване на конкурентоспособността.

В съвременните условия конкурентното разузнаване е изключително необходима и полезна управленска дейност. Твърдението се потвърждава от факта, че почти винаги съществуват други организации, предлагащи продукти или услуги, сравними и/или конкурентни на нашите. На следващо място тези компании преследват същите или сходни крайни цели като нашите. В този ред на мисли спокойно можем да приемем сравнението на бизнеса с воденето на война,⁷ в която победителят печели клиенти, пазарен дял, репутация и т.н.

Още около 500 г. пр.н.е. великият китайски военен стратег Сун Дзъ е написал книгата си „Изкуството на войната“. Прозрението в нея са толкова релевантни и уместни за военните плановици и генерали в миналото, колкото и за бизнес мениджърите днес:

- Ако не познаваш себе си и не познаваш врага, то тогава ти си глупак и ще търпиш поражение във всяка една битка.
- Ако познаваш себе си и не познаваш врага, за всяка победа ще получиш страхотно поражение.

⁷ <http://marketing-intelligence.co.uk/resources/competitive-intelligence-a-brief-guide/>

• Ако познаваш врага и познаваш себе си, не трябва да се страхуваш дори от хиляди битки.⁸

За спечелването на съвременната бизнес война е изключително важно опознаването на врага (всяка конкурентна фирма). За целта трябва да се получат отговори на следните въпроси:

- Каква е стратегията на конкурентната фирма?
- Кой са силните ѝ страни?
- Кой са слабите ѝ страни?

• Къде и кога могат да бъдат атакувани (под „атака“ трябва да се разбира използването на бизнес методи и инструменти – пускане на нов продукт, стартиране на промоционална кампания, изтегляне на продукт от пазара, навлизане на нов пазар и т.н.)?

- Кога рисковете за *атака* са твърде големи?
- И какви действия ще бъдат предприети след това?⁹

Сериозна трудност е разпознаването на истинския конкурент. Историята е пълна с примери, които показват как погрешното определяне на основния конкурент може да доведе до приемане и изпълнение на напълно грешна стратегия, до подценяване на реалния опонент и впоследствие до загуба на клиенти, на пазарен дял, а понякога дори и до фалит.

Според специалистите по конкурентно разузнаване във Великобритания потенциалните конкуренти могат да бъдат класифицирани в четири основни вида:

- организации, предлагащи същите или подобни продукти или услуги към момента;
- организации, предлагащи алтернативни продукти и услуги към момента;
- организации, които биха могли да предложат същите, подобни или алтернативни продукти или услуги в бъдеще;
- организации, които могат да премахнат необходимостта от нашите продукти или услуги (т.нар. „стоки заместители“).¹⁰

Компаниите трябва да разполагат с капацитет и възможности за наблюдение на всеки един от посочените варианти, за да осигурят конкурентното си предимство. В допълнение ефективното конкурентно разузнаване трябва да обхваща цялата бизнес среда,

⁸ Сун Дзъ. Изкуството на войната. Библиотека „Лаври“. 2003.

⁹ <http://marketing-intelligence.co.uk/resources/competitive-intelligence-a-brief-guide/>

¹⁰ <http://marketing-intelligence.co.uk/resources/competitive-intelligence-a-brief-guide/>

всяка промяна – нови технологии, законодателство, икономически условия, социални нагласи, потребителски предпочитания и т.н.¹¹

Специалистите от SCIP¹² (професионалистите в областта на стратегическото и конкурентното разузнаване) описват процеса на конкурентното разузнаване чрез разузнавателен цикъл, който се състои от следните етапи:

- планиране и управление;
- придобиване на информация;
- анализ на данните;
- предоставяне на информационния продукт;
- прилагане на резултатите от разузнавателната дейност.

Ключов момент на този модел е подчертаната роля на информацията, получена чрез конкурентното разузнаване, която *трябва да се* използва в процеса на вземане на решения в компанията.

Преди да се премине към събирането на информация, е изключително важно да бъдат дефинирани точно конкретните разузнавателните нужди, защото от тях зависи реализацията на разузнавателния цикъл. Когато говорим за конкурентното разузнаване, това са т.нар. „ключови теми на разузнаването“ (KIT – key intelligence topics). Те могат да бъдат систематизирани в три основни категории:

- *за стратегически решения и действия* – обхваща всички видове бизнес дейности, които са насочени към подкрепа на вземане на решения на най-високо управленско ниво;

- *за ранно предупреждение* – насочени са към прилагане на превантивна политика спрямо евентуалните рискове и заплахи. Целта е да бъде неутрализирана евентуалната неприятна изненада. Примерите включват оценка на потенциала на технологичните развития, навлизането на нов или чуждестранен конкурент на пазара и статута на ключови клиенти, доставчици и т.н. Потенциални законодателни промени също биха могли да попаднат в тази категория, както и въздействието/влиянето на съюзите или промени в собствеността между клиенти, доставчици и конкуренти;

- *за описания на ключови конкуренти* (конкуренти, клиенти, доставчици, партньори, регулатори и т.н.) – отразява необходи-

¹¹ Ibidem.

¹² <https://www.scip.org/>

мостта от по-добро познаване и разбиране на даден конкурент. Класически подход е да състави пълен профил на конкурента, покриващ неговите продукти, операции, финансови възможности, силни страни, слабости и общ подход.¹³

ОРГАНИЗАЦИОННИ СТРУКТУРИ ПО КОНКУРЕНТНО РАЗУЗНАВАНЕ ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

През 1988 г. Андрю Полард създава първата специализирана консултантска фирма по конкурентно разузнаване във Великобритания – EMP.¹⁴ EMP е новатор в развитието на конкурентното разузнаване във Великобритания. Мисията ѝ е насочена върху това как конкурентното разузнаване може да подобри ефективността на бизнеса, а не просто върху преработване на стари идеи. Сред дейностите ѝ са организиране на образователни курсове и семинари, публикуване на статии и книги по конкурентно разузнаване.

През 1989 г. е създадена втората организация от значение за професионалистите по конкурентно разузнаване във Великобритания – City Information Group (CiG)¹⁵ със седалище в Лондон. Въпреки че CiG не е насочена конкретно към конкурентното разузнаване, членовете ѝ са информационни специалисти, изследователи и анализатори, много от които признават и използват способите на конкурентното разузнаване в своята дейност.

Ключовата характеристика на развитието на конкурентното разузнаване в рамките на Обединеното кралство е създаването на отдел във Великобритания на професионалистите в областта на стратегическото и конкурентното разузнаване (Strategic and Competitive Intelligence Professionals – SCIP) през 1992 г. SCIP е глобална общност от бизнес експерти от различни сфери и направления, които се обединяват, за да изграждат и споделят стратегическо разузнаване, инструменти за подпомагане на процеса на вземане на решения и възможностите за анализ. SCIP има представителство с САЩ и в 16 други държави. Професионалистите от SCIP приемат конкурентното разузнаване като законна дейност, насочена към събиране и обработка на информация *само с легални и ети-*

¹³ <http://marketing-intelligence.co.uk/resources/competitive-intelligence-a-brief-guide/>

¹⁴ EMP Intelligence Services (2003)

¹⁵ City Information Group (CiG). (2003). [online]. <<http://www.cityinformation.org.uk>>.

чески методи. Те категорично признават ролята на конкурентното разузнаване при вземането на важни решения и връзката му със стратегията на компанията.¹⁶

През 1995 г. е основана AWARE. Тази компания е специализирана в конкурентното и маркетинговото разузнаване и е призната от световните експерти в тази област. Основната ѝ стратегия е насочена към опознаване на конкурентите – техните слаби и силни страни, и към прогнозиране на действията им. Мисията на AWARE е да помогне на организациите да станат най-добрите,¹⁷ като в основата на успеха стоят креативността и иновативното мислене.

През 2000 г. започва дейността си Фулд & Со (Competitive Strategy Consultancy). Тя е дъщерно дружество във Великобритания на водещата компания по конкурентно разузнаване, базирана в САЩ.¹⁸ Според специалистите ѝ конкурентното разузнаване представлява събиране и анализиране на информация, насочена към предвиждане на конкурентната дейност, анализиране на минали сътресения на пазара и безпристрастно интерпретиране на събитията и процесите. Те приемат и оценяват конкурентното разузнаване като съществен компонент при разработването на бизнес стратегия.

Допълнение към дейността, свързана с конкурентното разузнаване във Великобритания, е издаването на специализирано списание, което е фокусирано върху конкурентното и стратегическото разузнаване в рамките на Европа – „Critical Eye“.¹⁹

Почти всяка от посочените консултантски фирми предлага специализирани курсове и семинари, свързани с актуални тенденции и препоръки в областта на конкурентното разузнаване.

Като отделна научна дисциплина конкурентното разузнаване се развива по собствен път. Практикуващите до голяма степен отхвърлят възможността за помощ и внасяне на идеи от американски консултанти и преподаватели поради особеностите на бизнес средата във Великобритания и нейните закони.

Водещият специалист по конкурентно разузнаване във Великобритания Артур Вайс²⁰ оприличава събирането на информация

¹⁶ <https://www.scip.org/>

¹⁷ <http://www.marketing-intelligence.co.uk>

¹⁸ <http://www.fuld.com/>

¹⁹ *Journal of Competitive...* Op. mem.

²⁰ <http://marketing-intelligence.co.uk/resources/competitive-intelligence-a-brief-guide/>

за конкурентните с търсенето на злато. Той е на мнение, че откриването на самородно злато е изключителна рядкост. Затова златотърсачът трябва да положи много усилия, да пресее много почва, за да успее да намери поне няколко златни зрънца, които ще увенчаят задачата му с успех.

По сходен начин откриването и събирането на *вярната точна и нужна информация* за конкурентите може да се окаже много трудна задача.

Понякога намерената информация може да бъде напълно погрешна или може умишлено да ни бъде предоставена, за да ни въведе в заблуждение. И именно тук е ролята и задачата на специалиста и анализатор по конкурентно разузнаване, който трябва да разпознае фалшивото злато и да предотврати компанията му да поеме по грешен път.

От направения преглед по темата можем да заключим, че конкурентното разузнаване е призната и развиваща се бизнес практика във Великобритания, която се характеризира със следните особености:

- законна дейност, извършвана *по легален и етически начин*;
- подобрява стратегическото планиране;
- подпомага разбирането и предвиждането на конкурентната дейност и състоянието на пазарните сили;
- генератор е на стратегически значими идеи;
- намалява риска при вземане на решения;
- намалява несигурността при реализирането на целите и стратегията на компанията.

Британските предприятия признават съществената роля и значение на конкурентното разузнаване за индивидуалното бизнес оцеляване. И считаме, че интересът към него непрекъснато ще расте.

Литература

1. **Един** поглед върху методите за събиране на информация в сферата на националната сигурност. Сборник доклади от Годишната университетска научна конференция „Сигурност и отбрана“. Велико Търново: НВУ „Васил Левски“, 2016, с. 240 – 250. ISSN 1314-1937.

2. **Костов, Д.** Световната икономика и новият икономически ред. София: Албатрос, 2017. ISBN 978-954-751127-9

3. **Савов, И.** Безлични механизми за връзка в разузнаването. – В: *Научни трудове на Академията на МВР*, 2016, с. 169 – 225. ISSN 1312-6415.

4. **Сун Дзъ**. Изкуството на войната. Библиотека „Лаври“. 2003.
5. **Journal** of Competitive Intelligence and Management, Vol. 2, No. 2, Summer 2004.
6. **Wright**, S., D. W. Pickton, J. Callow. (2002). Competitive Intelligence in UK firms: A Typology. – In: *Marketing Intelligence & Planning*, 20(6).

ПРАКТИЧЕСКА КИБЕРСИГУРНОСТ ЗА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Пеньо ГЕОРГИЕВ*

This paper presents practical examples of cyber security policies for small and medium-sized businesses. The security of small and medium-sized enterprises plays an important role in national security. The goal is to bring a simplified cyber security model for micro enterprises in the context of the National Cyber Security Strategy „Cyber Resilient Bulgaria 2020“.

Увод

В следващите редове на този материал ще се представят полезни практически примери за защита на информационните ресурси на малките и средните предприятия (МСП). Като основна част от българската икономика сигурността на МСП играе важна роля за националната сигурност. В този смисъл може да се каже, че националната сигурност включва в себе си и сигурността на малките и средните предприятия. Разглеждането на полезни примери и модели касае аспекта на киберсигурността на МСП.

Защо е важно да се търсят модели и решения за защита на МСП?

- Повечето МСП не разполагат с ресурси за осигуряване на защита на информационните си системи.
- Не разполагат с обучени специалисти.
- Не познават добре заплахите и техните аспекти.
- Не познават рисковете и последиците от различни злонамерени действия.

* Авторът е главен асистент, доктор в Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

Гореизложеното дава възможност да се търсят подходящи практики, които лесно да могат да се внедрят както в МСП, така и във всяко домакинство или за лична употреба.

„В България близо 60 % от домакинствата и над 90 % от предприятията имат достъп до интернет, като 50 % от предприятията използват автоматизиран обмен на данни с външни ИКТ системи. Почти цялата комуникация на публичната администрация с бизнеса е само електронна, нарастват и услугите към гражданите, които се извършват предимно по интернет. Интернет свързаността и скоростта на информационните канали непрекъснато расте – България е в групата на Топ 20 в света по скоростен интернет и между първите по степен на въвеждане на високоскоростен, което предоставя нови възможности за отдалечени и облачни услуги, но и нови възможности за мащабно и злонамерено използване“ [1].

Бързото развитие на съвременните информационни технологии, широкото внедряване на цифрови средства за видео- и аудиозапис, за фотоснимки и мобилна комуникация доведоха до това, че разследващите служители в последно време постоянно се сблъскват с нова среда за извършване на престъпления – киберпространството, образувано от носителите на компютърна информация, представена в дискретен вид [2].

Картината, която се формира, е почти масово използване на интернет от всички в страната. Както достъпът е двупосочен за всички, които ползват определени услуги или информационни мрежи, така и пътят към тях е отворен за злонамерени и опасни действия.

Търси се опростен модел или конкретни правила, които да повишат нивото на защита или поне да ограничат в известна степен най-често използваните атаки.

Разглеждат се следните съвети за киберсигурност, които се предлагат от Федералната комисия по комуникациите на САЩ [4]:

ОБУЧЕНИЕ НА СЛУЖИТЕЛИТЕ ПО ПРИНЦИПИТЕ НА СИГУРНОСТТА

Обучението на служители е важен процес. Той е непрекъснат и периодичен.

– Документирание на политиките за киберсигурност.

– Периодично провеждане на обучение на всички служители по внедрените политики и процедури.

Разработването на такива политики и процедури е непосилна задача за едно малко предприятие. Предлага се използването на вече утвърдени практики, като:

- БДС EN ISO/IEC 27000:2017 [5];
- БДС EN ISO/IEC 27001:2017 [6]
- Информационни технологии;
- Методи за сигурност;
- Системи за управление на сигурността на информацията.

Не бива да се пропуска и детайлното разглеждане на **GDRP** [6], когато дейността на МСП попада в обхвата на регламента. Защитата на личните данни е ясно дефинирана, а полезни насоки могат да се получат от **Комисията за защита на личните данни**, *„Девет практически стъпки за прилагане на общия регламент относно защитата на данните“* [8].

В контекста на борбата с тероризма развитието на телекомуникациите и възходът на дигиталните технологии предизвикаха безпрецедентни предизвикателства в защитата на неприкосновеността и личната информация [3].

ЗАЩИТЕТЕ ИНФОРМАЦИЯТА, КОМПЮТРИТЕ И МРЕЖИТЕ ОТ КИБЕРАТАКИ

Първата точка разглежда определянето и внедряването на политиките и процедурите за сигурност. В тази точка би следвало да приложим на практика способности за защита на зоните, в които попадаме.

- Защитата посредством **антивирусен софтуер** е възможно най-минималното ниво, което трябва да съществува. Авторът предлага следния подход: *„Ако имате едно ниво на защита – нямате защита, ако имате две нива на защита – имате слаба до добра защита, и ако имате най-малко три нива – тогава имате повече от добра защита“*.

- Важно е да се следят и последните обновления на операционните системи и приложния софтуер и да се поставят поправките в сигурността.

- Контролът върху мрежата да е установен и достъпът до ресурсите да става спрямо определена процедура.

- Криптирането на информацията е важен момент от самата ѝ защита.

- Добре е да се определи отговорник по сигурността (кибер-сигурността).

Това са практически критични изисквания към системата за сигурност. От гледна точка на разглежданата област авторът се опитва да представи минималистичен опростен модел за базисна защита на едно МСП. В по-горните описани стандарти и регламент е оформена представа за детайлната рамка на една система за сигурност.

ОСИГУРЕТЕ ЗАЩИТНА СЕНА ЗА ВАШАТА ИНТЕРНЕТ ВРЪЗКА

В тази точка се акцентира на защитата в етап на входящия трафик на интернет и неговото филтриране посредством защитни стени. Внедряването на такива защитни стени се пренебрегва почти винаги от МСП поради факта, че не се осъзнава тяхното значение, нелеката им настройка и нуждата от експертни познания. Авторът смята, че тази точка е важна и не бива да се пропуска като модул от цялата информационна система. Могат да бъдат внедрени и облачни услуги, чрез които да се управляват трафикът от трети лица. Едни от водещите компании в света, като **Fortinet** и **Cisco**, предлагат най-високо ниво на защита. Моделите, които разработват, предоставят и следващо поколение интелигентни защитни стени и способности за прихващане на аномалии и зловредни процеси. Ако се приеме, че е налице невъзможност за поставяне на такава защитна стена, то тогава най-малко трябва да бъде предвидена настройка на правила в защитната стена на операционната система или антивирусният софтуер да разполага с такъв модул.

СЪЗДАЙТЕ ПЛАН ЗА ДЕЙСТВИЕ ЗА МОБИЛНО УСТРОЙСТВО

Всички сме свикнали да оперираме с мобилни устройства и сякаш са неразделна и естествена част от живота ни. В този смисъл не определяме мобилните устройства като явна заплаха, а те могат да се превърнат в точка за достъп до вътрешната ни мрежа и да застрашат сигурността на системите ни. За да се избегнат такива мероприятия, авторът предлага стриктен контрол на мобилните устройства като неразделна част от комуникационната система.

Такъв контрол следва да е определен в процедурите от първа точка. Примерни процедури:

- управление на преносими носители;
- унищожаване на носители.

Процесът на унищожаване на носители на информация, включително и на твърди дискове, които няма да бъдат използвани повече от организацията, се свежда до следните стъпки. Управителят преценява кой е подходящият метод за унищожаване за конкретен носител (в зависимост от това дали той ще продължава да се ползва, или ще се извежда от употреба), а именно:

- изтриване – действие, при което само се премахва директория или каталожна връзка към информацията. В действителност файловете продължават да съществуват върху носителя.

- демагнитизиране – действие, при което магнитният носител се възстановява до състоянието, преди да бъде използван.

- физическо унищожаване – действие, при което носителят се унищожават физически до степен, непозволяваща възстановяване на информация от него, например изгаряне, надробяване на малки късчета или друг подходящ начин, позволяващ физическото разрушаване на носителя и невъзможността за следващо изтичане на информация.

- транспортиране на носителя.

НАПРАВЕТЕ РЕЗЕРВНИ КОПИЯ НА ВАЖНИ БИЗНЕС ДАННИ И ИНФОРМАЦИЯ

Резервирането и архивирането на критична информация е често пропускаема процедура. Настройката на периодични резервни копия не е сложна и трудоемка операция. Тук е възможно за целта да се използват както самите операционни системи, така и допълнителни специализирани приложни софтуери. Възможни са централизирани решения, както и разпределени към крайния потребител. Примери на водещи компании в разработването на такъв тип приложен софтуер:

- Acronis True Image 2019;
- EaseUS ToDo Backup;
- Paragon Backup & Recover Advanced;
- NovaBackup PC;
- и др.

КОНТРОЛИРАЙТЕ ФИЗИЧЕСКИЯ ДОСТЪП ДО КОМПЮТРИТЕ СИ И СЪЗДАЙТЕ ПОТРЕБИТЕЛСКИ АКАУНТИ ЗА ВСЕКИ СЛУЖИТЕЛ

Определянето на физическия достъп е достатъчно сложна задача. Авторът предлага няколко примерни добри практики да бъдат заложени като процедури в изграждането на системата за сигурност:

- Граници на физическата сигурност
 - Механизми за контрол на физическата сигурност
 - Осигуряване на офиси и съоръжения
 - **Разполагане и защита на оборудването:**
 - Критичното оборудване се поставя в специализирани помещения, така че да се намали до минимум неоторизираният достъп до него;
 - Условието на околната среда, и по-конкретно температура и влажността, са наблюдавани и контролирани от климатизационни системи, с което се избягват неблагоприятни работни условия на средствата за обработка на информация;
 - Сървърите и цялото мрежово оборудване следва да са осигурени с непрекъсваеми токозахранващи източници със съответния капацитет, поддържащи оборудването за поне 15 мин. от отпадане на елзахранването;
 - Оборудването на локалната мрежа трябва да е обезопасено чрез монтиране в специализирани комуникационни шкафове или кутии със заключваща се врата;
 - Защитата срещу неоторизиран достъп до хардуерни компоненти на критичното оборудване се осигурява чрез разрушаващи се при отваряне – залепващи ленти.
 - Сигурност на окабеляването
 - Поддръжка на устройствата
 - и др.
- Създаването на потребителските акаунти за достъп ще се разгледат подробно в точка 8.

ЗАЩИТЕТЕ Wi-Fi МРЕЖИТЕ

Безжичните мрежи са едни от най-лесните за пробив звена в цялостната мрежова архитектура на фирмената мрежа. Често се поставят точки за достъп, директно свързани, без да се направят

дори минимални усилия за защитата им, което от своя страна предоставя лесен достъп за атаки. Примери за защита на безжични мрежи.

При наличието на рутер, предоставящ достъп до вътрешната мрежа и мрежата за гости, тогава:

- е необходимо да се вземат всички необходими мерки за забраната на всякакъв вид свързаност между безжичната мрежа за гости и служебната кабелна или безжична мрежа;
- безжичната мрежа за гости не трябва да дава достъп до нито един от ресурсите на фирмата – тя трябва да дава достъп само до интернет;
- администрирането на рутерите се извършва с комплексни пароли за достъп с поне 12 символа, които се сменят на всеки три месеца;
- достъпът до безжичните мрежи се конфигурира с комплексни пароли за достъп с поне 12 символа, които се сменят на всеки три месеца;
- връзката през безжичния рутер се осъществява посредством WPA2 криптиране.

ОГРАНИЧЕТЕ ДОСТЪПА НА СЛУЖИТЕЛИТЕ

Политика за контрол на достъпа. Политиката за контрол на достъпа има за цел да регламентира трансфера на информация от пасивния обект на достъп (информационна система, база данни, приложение, файл и т.н.) към активния субект (потребител, информационна система, приложение и т.н.), заявяващ достъпа.

- Достъп до мрежи и мрежови устройства
- Регистрация и deregистрация на потребителите
- Обезпечаване на правата на потребителите
 - За нуждите на идентификацията всеки потребител ползва уникално потребителско име или идентификатор. Общи (споделени) акаунти не са позволени.
 - За нуждите на идентификацията, т.е. проверката на идентичността, се прилага класическият метод за това чрез пароли. Допълнително за някои ресурси може да се изисква и допълнителна автентификация чрез цифров сертификат или ключ.
 - Достъпът се осигурява чрез домейн контролер. За целите на контрола на достъпа са налични политики на домейн контролера.

- управление на привилегировани права за достъп
- принципи при избор на парола
- процедура за сигурно влизане в системата (secure log-on)
- система за управление на паролите
- и др.

ПАРОЛИ И УДОСТОВЕРЯВАНЕ

- Прилагайте практики за безопасна парола. Паролите трябва:
 - да съдържат малки и главни букви (например: a – z, A – Z);
 - да съдържат цифри и пунктуационни символи, а също така и букви (например: 0-9, !@#\$%^&*()_+|~-=\`{}[]:“;’<>?.,./);
 - да са не по-малко от 8-буквени – цифрова и символна комбинация за пароли на локални потребители и потребителски акаунти в системи, достъпни само от вътрешната компютърна мрежа на организацията (включително хардуерно изградената виртуална частна мрежа между офисите), и най-малко 12-буквени – цифрова и символна комбинация за администраторски пароли на сървъри и маршрутизатори, уеббазирани системи и пароли за VPN достъп. Потребителските пароли за достъп до достъпни от публична мрежа уеббазирани системи трябва да бъдат минимум 8-символни, комплексни (малки и главни букви, цифри и специални символи);
 - да не се базират на лична информация, имена на роднини, ЕГН и т.н.;
 - да не се записват или съхраняват; опитайте се да създавате пароли, които можете да запомните;
 - да не се повтарят със стара такава в рамките на последните 5 промени;
- Използвайте многофакторна идентификация.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В по-горе изложеното авторът има за цел в бъдещите си работки да изгради представа за единен опростен модел на сигурност, който да бъде лесноприложим в МСП. Тази цел е поставена в контекста на Националната стратегия за киберсигурност „Киберустойчива България 2020“. Очакваният резултат от прилагането на изброените по-горе процедури е да бъдат покрити нивата „Информационна сигурност“ и „Киберсигурност“ на *Фигура 1* [1].

Фигура 1. Нива на сигурност

Литература

1. **Костов, Д.** Световната икономика и новият икономически ред. София: Албатрос, 2017. ISBN 978-954-751127-9.
2. **Национална** стратегия за киберсигурност „Киберустойчива България 2020“.
3. **Савов, И.** Един поглед върху същността на киберпрестъпленията. – В: *Политика и сигурност*, ВУСИ, 2017, с. 36 – 47. ISSN 2535-0358.
4. **Савов, И.** Един поглед върху неприкосновеността и защитата на личните данни в дигиталната ера. – В: *Бюлетин*, бр. 37, Факултет „Полиция“, Академия на МВР, 2017, с. 79 – 97. ISSN 1312-6679.
5. <https://www.fcc.gov/general/cybersecurity-small-business>. [прегледан 3.03.2019 г.].
6. http://www.bds-bg.org/bg/standard/?natstandard_document_id=82280. [прегледан 3.03.2019 г.].
7. http://www.bds-bg.org/bg/standard/?natstandard_document_id=82281. [прегледан 3.03.2019 г.].
8. https://www.cdpd.bg/userfiles/file/New_legislation/Regulation_EU_2016_679_Bg.pdf. [прегледан 3.03.2019 г.].
9. <https://www.cdpd.bg/?p=element&aid=1109>. [прегледан 3.03.2019 г.].

**ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА СОЦИАЛНИТЕ ИНОВАЦИИ
ЗА ДОБАВЯНЕТО НА СТОЙНОСТ В ОБЩЕСТВОТО**

Милена ТЕПАВИЧАРОВА*

Social innovation exists in the public sector, the non-governmental sector and the private sector. It may be the result of actions taken by public authorities or private initiatives, as well as being initiated for profit or non-profit purposes. The purpose of this article is to analyze the impact of social innovation and its potential for adding value to society.

ВЪВЕДЕНИЕ

В настоящия момент в цяла Европа частните инициативи, имащи цел да се справят със социални проблеми и да допринесат за по-обхватно, по-сигурно и по-устойчиво общество, се развиват активно и преуспяват. Социалната иновация се разглежда като допълваща, а понякога и като корективна промяна в обществената ангажираност, но също така и като източник на вдъхновение, експериментирание и катализатор на промяна, принуждавайки както обществото, така и частните субекти да променят поведението си.

На този фон е налице и все по-нарастващият интерес към идеята и същността на социалното предприемачество, чиито де-

* Авторът е професор, доктор във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

финиции се концентрират върху предприемаческата активност със социални намерения.

Новите идеи, новите продукти или новите услуги могат да се окажат социални иновации независимо от социалното въздействие, планирано от създателя. Може да се окаже далеч по-лесно да се определи, разграничи и сравни социалното въздействие на предприятията, отколкото да се излезе с твърд критерий за разграничаване на социалните от традиционните предприятия. В същото време фокусирането върху въздействието вместо върху намеренията позволява много по-лесно третирането на социалните предприемачи като традиционни, които трябва да отговарят на определени стандарти, за да останат в бизнеса. От друга страна се поддържа и аргументира твърдението, че традиционните предприятия също могат да бъдат успешни от гледна точка на реалното им въздействие върху човешките права, климата, биоразнообразието и т.н.

Целта на настоящата статия е да се анализира въздействието на социалните иновации и възможностите им за добавяне на стойност в обществото.

СОЦИАЛНИ ИНОВАЦИИ

Значителна част от съществуващата литература относно социалните иновации се появява през последните две десетилетия. В резултат на това през 2013 г. излиза и Международно ръководство за социална иновация (The International Handbook on Social Innovation) [19]. В Северна Америка социалната иновация обикновено се асоциира с инициативи от публичния сектор, като в някои от случаите се организира и под формата на публично-частни партньорства. В европейски контекст концепцията за социалната иновация обикновено се отнася до частните инициативи. Те са свързани най-често с решаването на специфични проблеми и задоволяването на конкретни нужди предимно в областта на социалните грижи и сигурността [14].

В Международното ръководство за социална иновация се посочва, че „социална иновация“ „означава насърчаване на приобщаването и благополучието чрез подобряване на социалните отношения и процеса на ангажираност: визуализиране и преследване на идеята за един свят, една нация, един регион, дадено населено

място, една общност, на които ще бъдат предоставени универсални права и ще бъдат по-социално приобщени“ [19].

Европейският съюз, който подкрепя различни дейности в областта на социалните иновации, ги дефинира като „нови идеи (продукти, услуги и модели), които едновременно отговарят на социалните потребности и създават нови социални отношения или сътрудничества“ [10]. Това определение, изтъкващо „новите социални отношения“, се доближава в голяма степен до дефиницията, залегнала в ръководството. Въпреки това могат да се отбележат и следните различия:

- Според подхода, залегнал в Ръководството, социалната иновация има тенденция да се намира в т.нар. „трети сектор“, който се състои от неправителствени и нестопански организации.

- Текстовете, публикувани от Европейската комисия, показват, че смисълът на социална иновация се разширява и в двете посоки [10; 11].

От казаното дотук може да се приеме, че социалната иновация засяга или има пряко отношение с „развитието на тези фактори, които понастоящем се разглеждат като активи за устойчиво развитие, а именно околната среда, човешкият и социалният капитал“ [10].

Признаването на една социална иновация като такава изисква нейното оцеляване в продължение на известен период от време. Тя привлича публичния интерес не само защото се основава на частната инициатива, но и защото обещава да допълни или дори да замени публичните споразумения и договорености. От друга страна важна мярка за успеха на частно иницираната социална иновация е, че тя се превръща институционализирана. Институционализацията може да включва публично финансиране за подобни инициативи в други места и общности, извън първоначалното място на изобретението. Възможно е институционализацията също да бъде и под формата на промяна в поведението на значителен брой хора (например отказване от ползването на найлонови торбички в супермаркетите) или нов кодекс за поведение на мултинационалните корпорации (например закупуване на текстил от развиващите се икономики).

Успешната социална иновация в действителност ще се характеризира с някаква форма на формализация, институционализация или с промени в поведението на значителен брой хора или фирми.

Различия могат да възникнат във връзка с въпроси, отнасящи се до мащаба: Колко хора трябва да участват в местна инициатива, преди да може да се нарече „социална иновация“? Каква част от населението трябва да промени поведението си, преди да говорим за успешна социална иновация?

СОЦИАЛНО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Както беше отбелязано, социалната иновация обикновено е резултат на частна инициатива. Инициативата може да започне и от хора, работещи в публичния сектор. Например ново социално законодателство, иницирано от политиците, обикновено не се разглежда като социална иновация. Въпреки това то може да бъде иновативно. Ангажираните със социална иновация хора имат идеи – продукти, услуги или модели, които целят да задоволят незадоволена необходимост. В този смисъл, изхождайки от твърденията на Шумпетер (1934), че иновацията е същността на предприемачеството, можем да заключим, че социалната иновация е свързана със социалното предприемачество.

Значителна част от съществуващата литература за социално предприемачество частично се припокрива с литературата за социалната иновация. Въпреки това за разлика от дефинициите за „социална иновация“, които са приемат относително безрезервно, се наблюдават сериозно обсъждане и дебати относно дефинирането на „социално предприемачество“ [6; 16]. Редица автори твърдят, че социалното предприемачество по дефиниция не е насочено към печалба [8; 38], докато други смятат, че няма такова нещо като предприемачество без печалба [4; 17; 26]. В последно време все по-често се изказват мнения, че дискусиата не трябва да се ограничава в рамката на „за печалба/не за печалба“ [10; 13; 22].

Различия се наблюдават и в дефинирането на термина „социални предприемачи“. Някои автори ги определят като производители на социална стойност, която се разглежда отделно от икономическата стойност. За друга група изследователи обаче икономическата стойност може се приеме като вид социална стойност, при което съществуват различни опции помежду им [15; 33]. Срещат се и автори, които приемат, че „социалните предприемачи“ и „бизнес предприемачите“ имат различни начини за измерване на производителността. За разлика от бизнес предприемачите социалните

предприемачи имат „двоен праг“ („double bottom line“), при който социалната стойност се явява непосредствено до финансовата стойност [4; 15]. Заедно с всички представени мнения относно социалните предприемачи има автори, за които социалното предприемачество е и въпрос на държавно управление: както в бизнес процеса, така и в измерването на производителността и ефективността трябва да участват всички заинтересовани страни. В този смисъл социалното предприемачество е тясно свързано с икономическата демокрация.

Поради липсата на ясни дефиниции литературата е пълна с примери за илюстриране на разбирането за социално предприемачество на различните автори [7; 18]. Срещат се обаче и такива изследователи, които критикуват този подход на неопределеност [16; 20; 37], защото той има тенденцията да се фокусира само върху положителните резултати и следователно не включва инициативите, които са провалени.

На практика хората имат различно виждане и относно идеята за това какво е социално и какво не е. Терминът „социално“ притежава субективна същност. Смисълът му може да се различава не само в различните държави, но дори и между различните региони в една държава. Той подлежи на дискусия и заинтересованите страни могат да се споразумеят за това какво е и какво не е „социално“ [15; 22].

ВЗАИМОВРЪЗКАТА МЕЖДУ ТРАДИЦИОННО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО И СОЦИАЛНО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Немалка част от социалните предприемачи имат цел да бъдат независими от публичното финансиране, благотворителност или дарения. Те могат да получат някакво първоначално публично финансиране или заеми при облекчени условия от подкрепящ инвеститор,¹ но техният бизнес модел има за цел дългосрочното оцеляване без такава подкрепа. Тези социални предприемачи имат цел да допринесат за промяна в обществото и да подпомогнат движението към устойчиво развитие чрез дейности, които създават тол-

¹ *инвеститори* – визионери, готови да инвестират търпеливо и гъвкаво, може би дори и чрез координирани и колаборативни видове капитал (безвъзмездни средства – т.нар. „грантове“, „заеми“, „облигации“, „собствен капитал“).

кова приходи, колкото е необходимо да бъдат покрити всички разходи, и предприятието да остане финансово независимо. В действителност само в тези случаи е оправдано да се говори за предприемачество. Оттук можем да направим следните важни заключения:

1) Първо, социалните предприемачи трябва да бъдат печеливши, за да оцелеят. Те трябва да отговорят на социалните потребности, да стимулират социалната промяна или да предизвикат социално отговорно поведение. Това е причината реализирането на печалба да изглежда по-малко важна за тях [9; 13; 22]. В процеса на дейността си обаче социалните предприемачи се нуждаят от ресурси за бизнеса – хора, пари, знания и т.н. [5]. Придобиването на тези ресурси е свързано с разходи. Тези разходи изискват генериране на печалба. Чрез нея социалните предприемачи развиват и поддържат устойчив бизнес, покриват разходите си и управляват както собствените си средства, така и средствата на инвеститорите си, въпреки че социалната им мисия е водеща. От тази гледна точка социалните предприемачи не се различават много от традиционните бизнес предприемачи. Осъществяването на печалба не се счита за тяхна основна цел, но те трябва да бъдат печеливши или поне да могат да покрият всичките си разходи, за да оцелеят. В същото време има и категория социални предприятия, които са изрично създадени, за да генерират максимални печалби в полза на някаква специфична благотворителност. Например търговските дейности, предприети от Детския фонд към ООН (УНИЦЕФ)/United Nations Children's Fund (UNICEF).

2) Второ, някои бизнес предприемачи не се самоопределят като социални предприемачи, но са по-малко заинтересовани от печалбата, а повече от преследването на специфични интереси, например продажбата на свое изобретение, запазването на работните места в бизнеса, който са създали или са наследили от своите родители, и др.

3) Трето, някои традиционни предприемачи реализират иновации с положително социално въздействие. Типичен пример за това е интернет услугата Skype. Голяма част от възрастните хора имат възможността да бъдат в постоянен контакт с децата и внуците си, и дори да ги виждат на екрана, без да се налага да плащат скъпи телефонни сметки. За елиминирането на изолацията на възрастните хора Skype може да се нарече социална иновация. Въпреки това Skype рядко се класифицира като социална иновация,

защото създателите му не са имали такива намерения. Ако изхождаме от идеята, че социалното предприемачество не се определя единствено от гледна точка на декларираните намерения, тогава се оказва далеч по-трудно да се направи разграничение на социалния предприемач от традиционния бизнес предприемач.

От изложеното дотук можем да заключим, че разграничаването на социалните предприемачи от бизнес предприемачите в доста случаи е много трудно, защото двете категории показват значително припокриване. Това показва, че и твърдението за „двойния праг“ (double bottom line), който имат социалните предприятия, а при традиционните липсва, също не е достатъчно издържано.

Вместо това е по-основателно да се приеме, че всеки бизнес има както финансов, така и социален праг. Всяка бизнес организация има някакво социално и екологично въздействие (положително или отрицателно) независимо от това дали е залегнало в целите или не. През последните години все повече традиционни предприятия се опитват да прокарат в политиката си и идеята за „социално отговорен начин на дейност“, например, като си поставят цели за намаляване на своя CO₂ отпечатък или смекчаване или ограничаване на други отрицателни въздействия върху околната среда.

Ако се абстрахираме от намеренията и се насочим към действителното въздействие, някои традиционни предприятия могат да се окажат по-социални, отколкото някои самоопределили се като такива. В този контекст Pol и Ville (2009) твърдят, че социалните иновации и това, което те наричат бизнес иновации, показват значително припокриване. Някои иновации могат да имат малка социална и голяма бизнес стойност или обратното, а други – само голяма или само малка социална или бизнес стойност, но всеки опит да се направи линия между двете в повечето случаи търпи провал.

В този ред на мисли могат да бъдат изведени два важни извода.

Първо, не може да се представи конкретна причина, поради която социалните предприемачи да бъдат по-малко печеливши от традиционните бизнес предприемачи.

Второ, ако социалните предприемачи искат да получават специално отношение заради своите социални цели, е необходимо да ги съдим според тяхното влияние, а не според намеренията им. Това означава да се сравни въздействието им с това на традиционните бизнес предприемачи.

Разглеждайки взаимовръзката между традиционното предприемачество и социалното предприемачество, следва да отбележим следните важни моменти:

- Традиционните дефиниции за предприемачество отхвърлят главните аспекти на предприемаческия житейски опит. Значителна част от предприемаческата дейност (около 50 %) се осъществява в условия на трудности, което кара предприемачите да се изправят пред специфични житейски проблеми и да възприемат предприемачеството като въпрос на оцеляване.

- Колективните аспекти на предприемачеството в социалната икономика биват отричани или игнорирани от индивидуалистичната ориентация в традиционното предприемачество.

- Социалното предприемачество има различен философски корен и за много от хората възприемането на термина е свързано със значително отклонение от традиционното мислене за икономиката.

От изложеното става ясно, че традиционното предприемачество се основава на „икономическата рационалност“ и се фокусира върху ефективността. Когато става дума за социално предприемачество, някои автори се опитват да модифицират идеята за стойността така, че тя да се определя от социалната мисия, а не от натрупването на капитал. Така до голяма степен се представят мотивите на някои хора да развият социално предприемачество, но се пропуска мотивацията, която кара много други да проявят склонност към извършване на социална дейност.

Според редица изследователи социалното предприемачество може да се идентифицира и със социалната рационалност. Това е напълно различна философска гледна точка, която дава приоритет на човешките взаимоотношения пред постигането на ефективност. Казано накратко, има моменти, когато може оправдано да се произведе по-малка ефективност, ако мотивите са укрепване на социалните и обществените взаимоотношения.

В потвърждение на всичко изложено е целесъобразно да представим коментара на отец Аризмендиариета (Father Arizmen-diarrieta) – католически свещеник и основател на кооперативното движение „Мондрагон“ през 1950 г. Той твърди, че капитализмът се основава на икономическата рационалност и произвежда система, в която са приоритет икономическите резултати. В противовес на това кооперативизмът се основава на социалната рационалност.

Тук се изгражда система, в която се дава приоритет на социалните резултати. Икономическите действия се разгръщат като средство за образование на хората и усвояване на умения, необходими за поддържане на техните общности. Казано накратко, икономическата активност е селективен избор на предприемачите, чрез който се подкрепя развитието на човешките взаимоотношения и човешкия живот.

Като следствие от това ориентацията на социалните предприемачи се определя като обществена, а не като индивидуалистична. Това е философия, която се фокусира върху ефективността като вторична функция, и то тогава, когато това не противоречи на основните нужди на човека. След като „социалното“ се поставя пред „икономическото“, много дейности, които биха могли да се разглеждат като ефективни от икономическа гледна точка, не се развиват.

Изходният продукт на социалното предприемачество е рамкиран в положителния ефект на социалните отношения (и те не трябва да се ограничават само с тези, които са бедни, в неравностойно положение или маргинализирани политически). Следователно изграждането на обществото е продукт на социалното предприемачество. Това е продукт, далеч надхвърлящ продуктите или услугите, доставени на пазара. Това е продукт на вътрешните отношения, създадени в рамките на предприятието, и на отношенията, създадени между предприятието и неговите заинтересовани страни (PhDRory Ridley-Duff/Sheffield Hallam University).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От всичко, представено дотук, могат да се направят следните по-важни изводи:

- Възприемането на идеи от традиционното предприемачество може да доведе до отделяне на по-голямо внимание на финансовите аспекти на бизнеса и следователно ще допринесе за развитието и успеха на социалното предприятие.

- Традиционните предприемачи трябва да бъдат насърчавани да мислят за възможността да участват в социални иновации, вместо да мислят, че социалната иновация е нещо, отнасящо се до правителство, фондации, благотворителност или организации с нестопанска цел. Чрез разкриване на социалното измерение на дейността си компаниите могат да намерят начини за увеличаване

на въздействието си и в същото време да подобряват конкурентоспособността си.

- Необходими са допълнителни проучвания за сравнение на доказали се социални предприятия с традиционни предприятия. За тази цел усилията за създаване на валидни индикатори за социалното въздействие на предприятията трябва да бъдат засилени. Тези усилия трябва да бъдат в контекста на работата, извършена в областта на корпоративната социална отговорност, качеството на работа, лоялната търговия и устойчивото развитие.

- Социалната иновация съществува в публичния, в неправителствения и в частния сектор. Тя може да е резултат от действия, предприети от публичните власти или от частни инициативи, както и да е иницирана с цел печалба или с нестопанска цел.

- Социалната иновация не изисква социално предприемачество. Тя може да бъде и продукт на традиционно бизнес предприемачество. Социалните иновации не трябва да се разглеждат като много различни и не следва да се разграничават от другите нововъведения, които постоянно се внедряват от комерсиалните предприятия. Следователно и в частния сектор социалната иновация не изисква социално предприемачество, но като всяка друга иновация тя се нуждае от предприемачество.

Литература

1. **Костов, Д.** Управление на качеството. Стара Загора: Искра-МИ, 2007, 278 с. ISBN 978-954-9383-33-1.

2. **Костов, Д., Е. Масларова.** Икономика, организация и управление на социалната сфера. Стара Загора: Алфамаркет, 2013, 264 с. ISBN 978-954-9443-03-5.

3. **Льондев, А.** Предизвикателства в икономическото развитие на България. – В: *Годишник на ВУСИ*, том XV, 2018, с. 85 – 106. ISSN 2367-8798.

4. **Acs, Z. J., M. C. Boardman, C. L. McNeely.** (2013). The Social Value of Productive Entrepreneurship. – In: *Small Business Economics*, 40(3), pp. 785 – 796.

5. **Auerswald, P.** (2009). Creating Social Value. – In: *Stanford Social Innovation Review*, Spring 2009, pp. 50 – 55.

6. **Austin, J., H. Stevenson, J. Wei-Skillern.** (2006). Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different or Both? – In: *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(1), pp. 1 – 22. [online]. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-6520.2006.00107.x>.

7. **Dacin, P. A., M. T. Dacin, M. Matear.** (2010). Social Entrepreneurship: Why We Don't Need a New Theory and How We Move Forward from Here. – In: *Academy of Management Perspectives*, 24(3), pp. 37 – 57.

8. **Dees**, J. G. The Meaning of „Social Entrepreneurship“. Stanford, CA: Stanford Graduate Business School, 2001.
9. **Dees**, J. G., J. Emerson, P. Economy. (Eds.). Strategic Tools for Social Entrepreneurs: Enhancing the Performance of Your Enterprising Nonprofit. New York: John Wiley & Sons, 2002.
10. **Dees**, J. G., B. Battle Anderson. (2006). Framing a Theory on Social Entrepreneurship: Building on Two Schools of Practice and Thought. – In: *Ar-nova Occasional Paper Series*, 1(3), Aspen, CO: Aspen Institute.
11. **Dro**, I., A. Therace, A. Hubert. Empowering People, Driving Change: Social Innovation in the European Union. Brussels: European Commission, 2011.
12. **European** Commission. This is European Social Innovation. Brussels: European Commission, 2010.
13. **Groot**, A., B. Dankbaar. Does Social Innovation Require Social Entrepreneurship? 2014.
14. **Hadzhiev**, B., V. Nikolova-Alexieva, I. Bachvarova. (2018). Creating the Conditions for Broadband Business Entrepreneurship to Ensure Lasting Success for the Bulgarian Society. – In: *Jubilee scientifically applied conference „Challenges to Industrial Growth in Bulgaria“*, UNWEp Sofia, Ravdap 2018.
15. **International** Society for Professional Innovation Management (ISPIM), first ISPIM Americas Innovation Forum in Montreal, Canada, October 5 – 8, 2014.
16. **Kramer**, M. Measuring Innovation: Evaluation in the Field of Social Entrepreneurship. Boston, MA: Foundation Strategy Group, 2005.
17. **Leadbeater**, C. Living on Thin Air. London: Penguin Books, 1999.
18. **Lumpkin**, G. T., T. W. Moss, D. M. Gras, S. Kato, A. S. Amezcua. (2013). Entrepreneurial Processes in Social Contexts: How Are They Different, If at All? – In: *Journal of Small Business Economics*, 40(3), pp. 761 – 783. [online]. <http://dx.doi.org/10.1007/s11187-011-9399-3>.
19. **Mair**, J., I. Marti. (2006). Social Entrepreneurship Research: A Source of Explanation, Prediction, and Delight. – In: *Journal of World Business*, 41(1), pp. 36 – 44.
20. **Marshall**, R. S. (2010). Conceptualizing the International For-Profit Social Entrepreneur. – In: *Journal of Business Ethics*, 98(2), 2010, pp. 183 – 198. [online]. <http://dx.doi.org/10.1007/s10551-010-0545-7>.
21. **Mort**, G. S., J. Weerawardena, K. Carnegie. (2003). Social Entrepreneurship: Towards Conceptualisation. – In: *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 8(1), 2003, pp. 76 – 88. [online]. <http://dx.doi.org/10.1002/nvsm.202>.
22. **Moulaert**, F., D. MacCallum, A. Mehmood, A. Hamdouch. (Eds.). The International Handbook on Social Innovation. Cheltenham: Edward Elgar, 2013.
23. **Nikolova-Alexieva**, V., M. Angelova. (2018). Opportunities For Raising The Entrepreneurial Culture A Factor For Competitiveness Of The Bulgarian Economy. – In: *International Journal of Entrepreneurship and Small*

Business, Vol. 1, issue 1, 2018, pp. 196 – 245. [online]. doi.org/10.1504/ijesb.2019.10014160.

24. **Peredo**, A. M., M. McLean. (2006). Social Entrepreneurship: A Critical Review of the Concept. – In: *Journal of World Business*, 41(1), 2006, pp. 56 – 65.

25. **Pol**, E., S. Ville. (2009). Social Innovation: Buzz Word or Enduring Term? – In: *The Journal of Socio-Economics*, 38(6), 2009, pp. 878 – 885.

26. **Santos**, F. M. (2012). A Positive Theory on Social Entrepreneurship. – In: *Journal of Business Ethics*, 111(3), 2012, pp. 335 – 351.

27. **Schumpeter**, J. A. The Theory of Economic Development. London: Oxford University Press, 1934. (Reprinted in 1980).

28. **Short**, J. C., T. W. Moss, G. T. Lumpkin. (2009). Research in Social Entrepreneurship: Past Contributions and Future Opportunities. – In: *Strategic Entrepreneurship Journal*, 3(2), 2009, pp. 161 – 194.

29. **Seelos**, C., J. Mair. (2005). Social Entrepreneurship: Creating New Business Models to Serve the Poor. – In: *Business Horizons*, 48(3), 2005, pp. 241 – 246. [online]. <http://dx.doi.org/10.1016/j.bushor.2004.11.006>.

30. **Thompson**, J. (2002). The World of the Social Entrepreneur. – In: *International Journal of Public Sector Management*, 15(5), 2002, pp. 412 – 431.

31. **Weerawardena**, J., G. S. Mort. (2006). Investigating Social Entrepreneurship: A Multidimensional Model. – In: *Journal of World Business*, 41(1), 2006, pp. 21 – 35. [online]. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jwb.2005.09.001>.

32. **Wilson**, F., J. E. Post. (2013). Business Models for People, Planet (& Profits): Exploring the Phenomena of Social Business, a Market-Based Approach to Social Value Creation. – In: *Journal of Small Business Economics*, 40(3), 2013, pp. 715 – 737.

33. <http://dx.doi.org/10.1007/s11187-011-9396-6>.

34. <http://dx.doi.org/10.2796/13155>.

35. <http://dx.doi.org/10.2769/825>.

36. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jwb.2005.09.002>.

37. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jwb.2005.10.007>.

38. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socec.2009.02.011>.

39. <http://dx.doi.org/10.1007/s10551-012-1413-4>.

40. <http://dx.doi.org/10.1002/sej.69>.

41. <http://dx.doi.org/10.1108/09513550210435746>.

42. <http://dx.doi.org/10.1007/s11187-011-9401-0>.

РОЛЯТА НА ОФШОРНИТЕ ЗОНИ В МЕЖДУНАРОДНИТЕ ФИНАНСОВИ ОТНОШЕНИЯ

*Атанас ЛЪОНДЕВ**

Offshore companies typically do not carry out any economic activity at their place of registration in the relevant tax haven, but where their official headquarters and management are. In most offshore zones, such restrictions on their activities are legally enforceable. Jurisdictions with a preferential tax regime are often associated with tax evasion and money laundering in organized crime. In practice, however, there is no international company or large bank that has not registered a legal entity in any of the offshore zones.

Основателно може да се постави въпросът за актуалността на някои основни аспекти, свързани с ролята на офшорните зони в международните финансови отношения.

СЪЩНОСТ И РАЗВИТИЕ НА ОФШОРНИТЕ ЗОНИ

Понятието „офшорна зона“ или „офшорна компания“ има английски произход – „off-shore“, което се превежда като „задгранична или отдалечена от сушата“. Исторически тя се свързва с колонизираните от Великобритания острови, на които е бил даден специален данъчен статут. Преди години това понятие се е използвало за малките островчета, които се намират близо до крайбрежието на САЩ и Европа. Първата офшорна зона се появява през 60-те години на XX век и това са Бахамските острови. Днес на много места по света съществуват офшорни центрове или офшорни зони, станали популярни под наименованието „данъчен рай“. Това понятие

* Авторът е професор, доктор във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

се употребява за над 45 държави, отделни региони, острови и щати. Офшорните фирми най-често не дължат данък печалба, а плащат само твърда годишна такса. Собствениците им също не плащат данък върху доходите си и свободно могат да ги изнасят зад граница. Необходимо е обаче зоната да е политически стабилна и леснодостъпна от гледна точка на транспорт и телекомуникации. В офшорните зони обикновено липсва каквато и да е форма на валутен контрол. Самата регистрация, поддръжка на фирмата и изискванията, свързани със счетоводната отчетност, са изключително опростени.

Освен благоприятния данъчен статут офшорните центрове предлагат минимални изисквания по отношение на администрирането на регистрираните в тях компании и тръстове [3]. Това са процъфтяващи финансови и делови центрове, създадени на основата на данъчното стимулиране. Офшорните зони неслучайно привличат огромни капитали. За повечето от юрисдикциите това е планомерна дейност, подкрепена с промени в местното законодателство, които имат цел да направят мястото финансово привлекателно и да акумулират в него повече финансови средства. Офшорните зони гарантират привлекателни условия, като: гарантиране на автономността на собственика; гарантиране на банковата тайна (разкриването на такава информация се счита за криминално престъпление); защита на средствата от кредитори или изискуеми съдебни вземания; неконтролирана валутна търговия и трансфер на капитали. Тези привилегии привличат като магнит към „данъчния рай“ не само богатите корпорации, но и все повече средни и дребни бизнесмени. Много от тях искат да се скрият освен от данъчните служби в собствените си държави, и от политическата и икономическата нестабилност, при това легално. Често офшорните зони се асоциират с мръсните пари на световната организирана престъпност. Но де факто не съществува транснационална компания (ТНК), която да не е регистрирала юридическо лице по тези места. Това се отнася и до офшорните банки. Офшорните компании обикновено не извършват никаква стопанска дейност по мястото на регистрацията си в съответния „данъчен рай“, а там, където е тяхното официално седалище и управление. В повечето офшорни зони такива ограничения върху дейността им са законодателно закрепени. На компаниите, които желаят да се възползват от благоприятния данъчен режим [7], не се позволява:

да сключват каквито и да е договори с местни компании, както и да осъществяват износ или внос на местния пазар; да получават финансиране от местни източници и да извършват каквато и да е стопанска дейност в страната, с изключение на дейността по поддръжка и управление на техния бизнес.

Понятията „офшорен бизнес“ и „офшорна компания“ се използват за изграждане на международен бизнес, управление на семейно имущество, международно данъчно планиране. „Офшор“ (off-shore) означава да се притежава юридическо лице в юрисдикция (държава), намираща се извън мястото на физическото пребиваване на лицето, и което има възможност да притежава активи. Това юридическо лице може да бъде тръст, компания или дори лична банкова сметка. Друго значение на понятието „off-shore“ е да се регистрира компания в друга държава поради конфиденциалността и данъчните привилегии, които тя им предлага. Тези офшорни юрисдикции са по-известни под наименованието „данъчни убежища“, т.е. места, където не се плащат данъци.

В съвременната икономическа литература [1] и деловите среди едновременно се използват като синоними няколко термина – „офшорна зона“, „данъчен рай“, „данъчно убежище“. В тесния смисъл на думата почти всяка държава по света може да се разглежда като данъчно убежище в смисъла, в който предоставя стимули за чуждестранните компании, за да насърчи инвестициите и да увеличи притока на външни капитали в икономиката си. Характерно за офшорната зона е не толкова ниското ниво на данъчно облагане като цяло, а преференциалното третиране единствено на чуждестранните дружества, които не извършват дейността си на територията на юрисдикцията. Не по-малко важен е ефективният режим на финансова тайна. Според някои експерти [2] терминът „юрисдикция на финансова секретност“ е по-успешен, за да се дефинира комбинацията от анонимност, банкова тайна и данъчни облекчения за чуждестранни фирми и физически лица. Първоначалните такси за регистрация на офшорна фирма са различни в зависимост от вида на фирмата – от 2000 до 4000 долара. В таксата са включени: регистриране на банкова сметка; офис; печати; адреси; табелки и т.н. Откриването на фирмата става посредством брокери. У нас съществуват поне 10 компании, които могат да съдействат за откриване на офшорна фирма. Те са представители на адвокатски компании, които се занимават с регистрация на място в тези зони.

Офшорните юрисдикции се намират по целия свят – Джърси, остров Ман, Белиз, Сейшелски острови, Британски Вирджински острови, Кайманови острови, Панама и др. Много често на тези юрисдикции им се приписва, че са икономически неустойчиви и съответно нежелателни обекти за съхранения на активи. Това се дължи на това, че повечето банки и дори правителства не желаят офшорните инструменти и юрисдикции, предлагащи данъчни преференции, да се популяризират. Причините затова са, че правителствата и банките не искат средствата да отиват извън страната. Едно от предимствата да се използва офшорна компания е намаляване на данъчната тежест. С помощта на офшор съществува възможност за отлагане, намаляване и дори елиминиране на данъци, използвайки успешно данъчно планиране и стратегия. Друго важно предимство на офшорите е тяхната пълна конфиденциалност, която предлагат. Те отговарят само в процентно съотношение персонално за дълговете и загубите на компанията на разпределени дялове, както и за разпределяне на доходите и печалбите.

ТИПОВЕ ОФШОРНИ КОМПАНИИ

За изграждане на международен бизнес и за ефективно данъчно планиране клиентите могат да избират между следните **типове** офшорни компании [5]:

○ *Международни бизнес компании с много ниски или нулеви данъци, регистрирани на т.нар. „данъчни островни убежища“ – Британски Вирджински острови, Белиз, Сейшелски острови;*

○ *LLC (Limited Liability Company – дружество с ограничена отговорност) и LLP (Limited Liability Partnership – партньорство с ограничена отговорност).*

Тези типове компании се използват за офшорен бизнес, международен бизнес и данъчно планиране, защото имат предимство, изразено в ограничена отговорност на собствениците, т.е. активите на компанията са отделени от тези на собствениците. Собствениците в компанията, „при условие, че всички собственици (members/partners) на съответна компания не са данъчни резиденти на страната на регистрацията на LLC или LLP и не извършват търговска дейност в същата държава“, то тогава нито компанията, нито собствениците ще бъдат обект на данъчно облагане в страната на регистрацията на съответната компания. Тези компании се на-

ричат „фискално прозрачни“ – LLC в САЩ, LLC на остров Ман и LLP във Великобритания.

○ Компании, регистрирани в неофшорни държави, които имат данъчен режим, предлагащ специфични предимства за международно данъчно планиране.

Офшорният бизнес се състои не само от данъчни убежища, но и от неофшорни държави с високи данъчни стимули, които конкурират традиционни офшорни региони, предлагайки на международни компании и просто на физически лица различни регулативни мерки и възможности за данъчно планиране, които могат да служат за: използване на спогодби за избягване на двойното данъчно облагане, отнасящи се за дивиденди, дялове и роялти; изграждане на холдинги за извършване на финансови операции; специфичен бизнес, например лизингови операции и управление на лично и семейно имущество. Почти всички държави предлагат данъчни регулативни мерки с цел да насърчават както преките, така и портфейлните чуждестранни инвестиции. Със сигурност може да се твърди, че днешният офшорен свят включва и инструментариум на специфични данъчни схеми с използването на неофшорни страни, като Великобритания, Португалия, Сингапур, Гърция, Белгия, Австрия, Испания, Швейцария, Люксембург, Холандия и др.

ОФШОРНА ФИНАНСОВА КОМПАНИЯ

Офшорната финансова компания(ОФК) [6] може да предлага банкови услуги както на частни лица, така и на корпорации по целия свят без ограничение на броя на клиентите, депозираните суми или броя на използваните валути. ОФК може да предлага на практика почти всичко, което и една банка с пълен лиценз предлага, но думата „банка“ не може да бъде включена в името на компанията. Дейностите на ОФК могат да включват, но не се ограничават до: приемане и отдаване на депозити; издаване на финансови гаранции и инструменти; услуги по управление на кешови потоци; текущи сметки; чекови сметки; спестовни сметки; срочни депозити; издаване на сертификати за депозит; телеграфни преводи; услуги по обработване на плащания; управление на фондове; маркетинг на инвестициите. Офшорната финансова компания не е обект на изисквания за капиталови резерви. Директорите, които са акционери, могат да бъдат от всякаква националност и гражданство.

Въпреки че ОФК не е обект на надзора и регулациите на Централната банка, дейностите ѝ се ръководят от закони.

Със собствената си офшорна банка икономическият субект може:

- ✓ да създава свои собствени банкови инструменти (облигации, книжа и т.н.), използвани по множество начини, за да не се загубят поради ограниченото пространство. Може да издава сам кредитни писма, сертификати за депозит, при условие че средствата наистина са налични (в противен случай не е препоръчително да го прави, тъй като това ще бъде счетено за измама при повечето юрисдикции), препоръчителни писма, и др.;

- ✓ да стимулира корпоративния имидж чрез поддържане на своя собствена банка. Това може да улесни бизнеса безкрайно независимо дали икономическият субект се занимава с вносно-износна търговия, индустриално производство, висши финансови услуги, или просто иска да впечатли бизнес съдружниците си и да спечели предимство пред конкурентите. Офшорната банка е може би най-мощният бизнес инструмент, който може да се купи с пари: да си присъжда конструктивен кредитен рейтинг, да дава собствени заеми и ипотечи и пр.

- ✓ да има ниски или нулеви данъци върху всички или определени категории доходи, високо ниво на банкова и корпоративна тайна, липса на валутен контрол и максимално опростени изисквания за регистрация и счетоводна отчетност на фирмите, или накратко „данъчен рай“. С това понятие се определят над 45 държави, отделни региони, острови и щати.

ФИНАНСОВА СЕКРЕТНОСТ И ВАЛУТЕН КОНТРОЛ

В по-голямата част от офшорните юрисдикции разкриването на банковата тайна е криминализирано и подлежи на сурови санкции. Високото ниво на секретност обаче не изключва предоставяне на информация при разследване от страна на правоприлагащите органи на чужда държава, особено когато са налице международни споразумения в тази насока. Конфиденциалността и възможността да остане анонимен действителният собственик на офшорната компания са друг притегателен фактор. По правило офшорните юрисдикции не прилагат никакъв валутен контрол или той е крайно ограничен спрямо чуждестранните дружества, но се прила-

га за местните лица и фирми. Обичаен контрол се прилага само по отношение на местната валута.

ИЗБЯГВАНИТЕ ДАНЪЦИ

Често се дискутира темата, че богатите и влиятелни личности от цял свят укриват данъци в различни държави с преференциални данъчни режими. Повечето хора сигурно са чували имената на тези държави, но дали са се интересували какво ги прави толкова привлекателни за онзи 1 % от населението на света, който държи капиталите? Затова ще разгледаме някои от тези т.нар. „tax haven countries“, както и *българските офшорни милиарди*. Почти 30 млрд. долара са изнесени от България през периода 1980 – 2010 г. и са вложени в офшорки. Това твърди Джеймс Хенри – бивш главен икономист на авторитетната консултантска компания McKinsey, който наскоро публикува мащабно изследване за „тайния живот“ на офшорните зони [4].

Изтеклите от страната ни пари са само капка в глобалното море: богатшите по света са източили от родните си икономики общо от 21 до 32 трлн. долара според Хенри. Той е стигнал до този резултат, като е съпоставил данните на Банката за международни разплащания и Международния валутен фонд с анализи на частни компании. В цитираната сума не се включват яхтите, палатите, диамантите и златните кюлчета в трезорите. По думите на организацията „Мрежа за данъчна справедливост“, която е поръчител на изследването със заглавие „Отново за цената на офшорките“, от десетилетия насам изключително по своя размер богатство изчезва в пукнатините на световната финансова система, като се трупа в офшорните сметки на малцината супербогаташи.

Тази оценка на българските офшорни милиарди не е първата по рода си, но посочената сума е няколкократно по-голяма от досегашните хипотези. 29,46 млрд. долара, които според Хенри са източени от България за последните 30 години, са долари от 2000 г. – в долари от 2011 г. изходящият капиталов поток се равнява на близо 39 млрд. USD, което пък според курса на деня е над 60 млрд. лв. Най-смелото предположение за броя на офшорните български милиарди досега посочваше числото 15 млрд. лв. Действително има голямо разминаване с данните на Хенри, но също така трябва да се отчете, че не всички източени през годините българските пари са

НЕРЕГИСТРИРАНИ КАПИТАЛОВИ ПОТОЦИ, ОФШОРНИ АКТИВИ И ПЕЧАЛБИ – 1970 – 2010
ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА, ЕВРАЗИЯ

КОРИГИРАН ДЪЛГ ОТ ВАЛУТНИ ПРОМЕНИ, ПРОСРОЧИЯ И РАЗСРОЧВАНИЯ
 (оценки за 26/27 държави в региона)
 (номинални и реални \$2000 млрд., 2010)

Период	Оригинални изходящи потоци		Офшорни печалби	CF/GNI	CF/Из-точници	Стокови активи	Външен дълг	CF активи/ Външен дълг
	Σ Номин \$ млрд.	Σ Реални \$ млрд.						
1994-2010	\$681.6	\$630.4	\$163.1	6%	53%	\$797.9	\$385.1	207%
	\$366.1	\$313.4	\$36.1	3%	22%	\$396.9	\$300.3	132%
1994-2010	\$152.2	\$131.6	\$16.9	9%	73%	\$166.8	\$115.9	144%
1996-2010	\$126.3	\$109.2	\$13.7	11%	73%	\$138.2	\$117.0	118%
1996-2010	\$47.09	\$38.1	\$0.90	3%	-8%	\$47.9	\$7.0	684%
1993-2010	\$21.4	\$18.2	\$1.8	4%	87%	\$23.0	\$7.3	313%
1993-2010	\$2.3	\$1.9	\$0.2	2%	55%	\$2.4	\$3.0	82%
1994-2010	\$1.60	\$1.5	\$0.5	1%	18%	\$2.0	\$4.6	43%
1993-2010	\$2.163	\$1.7	\$0.06	4%	22%	\$2.2	\$6.1	36%
1993-2010	\$0.638	\$0.636	\$0.3	3%	21%	\$0.9	\$3.9	23%
1997-2010	\$4.0	\$3.2	\$0.1	0%	0%	\$4.1	\$9.3	44%
1993-2010	\$6.11	\$4.9	\$0.2	0%	8%	\$5.89	\$25.8	23%
1993-2010	\$2.28	\$2.4	\$1.4	1%	25%	\$3.44	\$0.4	835%

	Нова Европа	\$623.7	\$567.5	\$153.8	4%	50%	\$742.3	\$930.3	80%
1994-2010	Полша	\$140.22	\$129.0	\$29.9	2%	48%	\$167.4	\$264.6	62%
1994-2010	Унгария	\$207.0	\$186.6	\$42.9	5%	78%	\$241.7	\$2-9	116%
1994-2010	Естония	\$10.0	\$9.2	\$2.0	5%	44%	\$11.7	\$22.0	53%
1994-2010	Словения	\$46.1	\$41.2	\$8.2	4%	83%	\$52.9	\$54.4	97%
1994-2010	Румъния	\$69.5	\$64.7	\$32.6	2%	25%	\$91.1	\$126.2	72%
1994-2010	Хърватска	\$43.4	\$39.0	\$7.2	5%	58%	\$49.6	\$62.6	79%
1994-2010	Словакия	\$37.8	\$32.8	\$4.5	4%	50%	\$41.7	\$66.4	63%
1994-2010	България	\$29.46	\$29.79	\$20.9	5%	60%	\$43.8	\$49.0	89%
1994-2010	Латвия	\$23.6	\$21.0	\$4.1	8%	51%	\$27.1	\$39.6	68%
1994-2010	Литва	\$14.4	\$12.4	\$1.4	1%	20%	\$15.7	\$31	51%
1994-2010	Македония	\$2.2	\$1.6	\$0.1	1%	37%	\$2.2	\$6.0	37%
	Други	-\$8.7	-\$1.4	\$1.1	-2%	-14%	-\$7.8	\$46.4	-17%
	Общо	\$1.663	\$1.510	\$354			\$1.929	\$1.662	116%

Източник: *Данни от Световна Банка/МВФ, Централна банка; JSH анализ (SF, GNI). JSH 2012.*

останали в офшорните сметки; част от тях бързо са били вложени в недвижими имоти, похарчени или обратно инвестирани у нас. За сметка на това изнесените в чужбина пари са носели доход на своите български собственици, определен от изследването на 20,9 млрд. долара. Общият размер на офшорния капитал на анонимните богати българи през 2010 г. е бил 43,8 млрд. долара: от 4 до 5 пъти повече от досегашната преценка. Хенри сравнява офшорните зони с черните дупки на астрофизиката, включително по това, че те могат да бъдат опасни за този, който ги наблюдава твърде отблизо. Новите изчисления са съществен аргумент в подкрепа на движението за данъчна справедливост. Ако правителството успее да таксува тези милиарди, „без да убива златната гъска“, то може да реши много от проблемите си. Ако приемем, че българските офшорни капитали се увеличават със скромните 3 % годишно, то плоският ни данък върху тези пари може да донесе на бюджета повече от 600 млн. лв. годишно. Сметките на Хенри показват учудващо сходство между размера на националния външен дълг на някои държави и сумите, които са избягали от тези държави и сега се крият в офшорните зони.

Споменатата зависимост е в сила и за България: общият обем на изнесените от страната средства след 1980 г. се равнява на 89 % от размера на натрупания за същия период външен дълг. Според Хенри през последните 30 години в офшорни зони са изнасяни средногодишно по 5 % от националния доход на България. Това е сравнително висок процент за света: само държави като Русия и Венецуела с 6 % и Украйна с 9 % ни изпреварват. Някои от прочутите световни длъжници всъщност са световни кредитори, ако се вземат под внимание и парите, вложени в офшорни зони, се посочва в доклада. Авторът се възмущава от тайнствения ореол, който самите правителства създават около този проблем. Едно от общите заключения на това изследване е, че класическата теория за „ефективните“ капиталови пазари не е валидна. На света има над 29 000 индивиди с богатство от над 100 млн. долара и повечето от тях са анонимни.

ОФШОРНИТЕ ЗОНИ И ПРАВИТЕЛСТВАТА КАТО ПРОБЛЕМ

На 23 юли 2015 г. в. „Гардиън“ публикува резултатите от доклад на „Мрежата за данъчна справедливост“ (МДС). Заглавието

„Богатството не се просмуква, то просто отплува към офшорните зони“ не може да не привлече вниманието на четящата публика. Основната теза на статията и доклада е, че активи, оценени между 21 и 32 трлн. щатски долара (съпоставими цени – 2000 г.), са намерили приют в юрисдикциите с ниски данъци, т.е. са били „загубени в глобалния данъчен рай“. Сума, която, „ако би била обложена с данъци, би стигнала части от Африка да бъдат изправени отново на крака или да бъде намерено решение на кризата на еврото“. Новото в доклада и статията е, че те съдържат оценка на обема на преводите към юрисдикции с ниски данъци от 139 държави. Методологията не е съвършена, но е приемлива и е единствената специално разработена за целта. Неизвестно защо вестникът не споменава периода, за който се отнася оценката, а той е 40 години – от 1970 до 2010 г. Основният недостатък на методологията на МДС и представянето на доклада е, че в тях не се задава въпросът за алтернативните употреби на въпросните активи и евентуално събраните данъци от тяхното облагане.

Литература

1. **Льондев, А.** Данъчна система и контрол. София: Унипрес, 2013.
2. **Desai, Mihir, C. Fritz Foley, James R. Hines, Jr.** Domestic Effects of the Foreign Activities of US Multinationals. – In: *American Economic Journal: Economic Policy*, February 2009.
3. **Haber, S., W. S. Stornetta.** How to time-stamp a digital document. – In: *Journal of Cryptology*, vol. 3, No. 2, 1991, pp. 99 – 111.
4. **James, S. Henry.** The „Price of offshore“ Revisited: Sizing the Problem. – In: *Tax Justice Network. Appendix III-key charts. Essex Conference*, Juli 2012, p. 35.
5. **Johansson, Åsa, Christopher Heady, Jens Arnold, Bert Brys and Laura Vartia.** Tax and 3. Economic Growth. – In: *OECD Economics Department Working Paper*, No. 620, July 11, 2008.
6. **Randolph, William C.** International Burdens of the Corporate Income Tax. – In: *Congressional Budget Office*, August 2006.
7. https://www.capital.bg/biznes/konsult/2017/03/20/2938399_kakvo_e_oblaganeto_v_nai-predpochitanite_ofshorni_zoni/.

**ПРИНЦИПЪТ „ОТГОВОРНОСТ ЗА ЗАЩИТА“
И ДЕЙСТВИЯТА НА МЕЖДУНАРОДНАТА ОБЩНОСТ
В МИАНМАР ПРЕЗ 2017 Г.**

Васил ГЕОРГИЕВ*

The study discusses issues related to the application of the Responsibility to Protect principle in the case of 2017 Myanmar crisis.

**ПРИНЦИПЪТ „ОТГОВОРНОСТ ЗА ЗАЩИТА“ (R2P) И ПРОБЛЕМИТЕ
ПРИ НЕГОВОТО ПРИЛАГАНЕ**

През 90-те години на XX век светът стана безучастен свидетел на геноцида в Руанда (1994) и на клането в Сребреница (1995). Военната интервенция на НАТО в Югославия (1999) – „незаконна, но легитимна“¹, повдигна въпроси за съответствието ѝ с международното право. Затова различните интерпретации на международното право и липсата на авторитетно тълкуване и на бърза реакция по безспорни морални казуси, свързани със защитата на човешките права, провокираха инициативата на тогавашния генерален секретар на ООН Кофи Анан за създаване на Международна

* Авторът е доцент, доктор във Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив.

¹ **The** Independent International Commission On Kosovo. The Kosovo Report Conflict International Response Lessons Learned. Oxford University Press, 2000, p. 4.

комисия за интервенция и държавен суверенитет под председателството на Гарет Еванс² и Мохамед Санун³.

Целта на Комисията беше да отговори на въпроса, зададен от Анан на Общото събрание на ООН през 1999 г., по следния начин: „Ако хуманитарната интервенция е неприемливо нарушение на суверенитета, как трябва международната общност да отговори в случаите като Руанда и Сребреница – на брутални и систематически нарушения на човешките права, които нарушават всяко предписание на човечеството“.

През 2001 г. Комисията публикува доклад⁴, в който заключи, че в посочените случаи хуманитарната интервенция не само е законосъобразна, но е и задължение на международната общност – и нарече това задължение „отговорност за защита“. Според доктрината „отговорност за защита“ международната общност, ако се налага, е в задължението си да предприеме действия, включително и чрез употреба на сила, за да защити хора в риск от брутални и систематически нарушения на човешките права.

В Резолюцията на Срещата на високо равнище, проведена в рамките на 60-ата сесия на Общото събрание на ООН през 2005 г.,⁵ в § 138, 139 и 140, озаглавени „Отговорност за защита на населението от геноцид, военни престъпления, етническо прочистване и престъпления срещу човечеството“, се посочват трите стълба на тази концепция:

1. Всяка държава има отговорност да защитава населението си от геноцид, военни престъпления, етническо прочистване и престъпления срещу човечеството. Това задължение включва и задължение за превенция на такива престъпления и на тяхното подбуждане (*т.е. държавата има активна отговорност да предотвратява възможни действия от трети лица, които не действат от името на правителството*).

2. Международната общност има задължение да насърчава и подпомага държавите в изпълнение на тези техни задължения.

² Гарет Еванс (1944) – австралийски политик, вншен министър (1988 – 1996).

³ Мохамед Санун (1931) – алжирски дипломат, заемал различни постове в международни организации, посланик.

⁴ Доклад на Международната комисия за интервенция и държавен суверенитет „Отговорност за защита“. [онлайн]. <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>.

⁵ United Nations. A/RES/60/1, 25 November 2005. [online]. <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>.

3. Ако държавата не успява да защити населението си, международната общност трябва да бъде подготвена да предприеме подходящи колективни действия навременно и по решителен начин и в съответствие с Устава на ООН, включително и чрез мерките на глава VII (*т.е. включващи разрешени от Съвета за сигурност мерки – както такива, невключващи употреба на сила по чл. 41 от Устава на ООН, така и мерки в съответствие с чл. 42 от Устава на ООН, включващи употреба на сила*).

Нито резолюцията на Общото събрание на ООН, още по-малко докладът на Комисията, представлява задължаващ държавите документ. Според редица автори обаче широкото единодушно приемане на принципа „отговорност за защита“ от всички държави на практика го превръща във възникваща или дори в съществуваща норма, очертаваща възприето от международната общност поведение,⁶ в рамките на което да се провежда дебатът за предприемане или не на определено действие – т.е. базирано върху този принцип, например да бъде взето решение от Съвета за сигурност за предприемане на мерки по глава VI или глава VII от Устава на ООН.

Първата официална препратка на Съвета за сигурност към концепцията е в Резолюция 1674 (2006), от 28.04.2006 г.,⁷ в чиято т. 4 се потвърждава принципът на отговорността на държавите за защита на населението им от тежки нарушения на човешките права.

Впоследствие ООН се позовава на концепцията в случаите в Кения (2007 г.) и Кот д'Ивоар през 2011 г., като съобразно Резолюция 1975 (2011)⁸ Съветът за сигурност отново посочва задължението на държавите да защитават живота на хората.

През 2011 г. обаче Съветът за сигурност беше поставен пред избора дали да предприеме действия по смисъла на чл. 42 от Устава на ООН (налагане на зона, забранена за полети във въздушното пространство на Либия). Именно на основание на принципа „отговорност за защита“ бе взето решението за налагане на зона, забра-

⁶ Ханп. **Dorr**. The Responsibility to Protect-An Emerging Norm. – In: *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 19, 2008, pp. 189 – 207; **Hehir**, A. *Hollow Norms and the Responsibility to Protect*. Pallgrave Macmillan, 2019; **Evans**, G. (2015). The evolution of the Responsibility to Protect: From concept and principle to actionable norm. – In: *Thakur*, R. & W. Maley. (Eds.). *Theorising the Responsibility to Protect*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 16 – 37. doi:10.1017/CBO9781139644518.002.

⁷ **S/RES/1674** (2006).

⁸ **S/RES/1975** (2011).

нена за полети, съгласно т. 6-12 от Резолюция 1973 (2011)⁹ на Съвета за сигурност.

Решението беше прието с 10 гласа „за“, 5 „въздържал се“ (между тях гласовете на постоянните членки на Съвета за сигурност – Русия и Китай) и нито един „против“. При нарушението на забраната за полети държавите – членки от коалицията, имаха право да приложат военна сила. Впрочем това е един от малкото случаи, в който бе взето решение в полза на интервенцията, касаещ сравнително безспорен казус.

След вземането на това решение се случиха две неща, които разколебах доверието в принципа R2P.

Първо, участниците в интервенцията не се съобразиха с предоставения мандат от страна на Съвета за сигурност единствено за налагане на зона, забранена за полети в либийското небе. Освен това те атакуваха и наземните военни съоръжения и части на полк. Муамар Кадафи. Така Резолюция 1973 (2011) на практика се оказва юридически претекст за последващите действия по отстраняване на Кадафи от власт.

Второ, уместността и ефективността на предприетата интервенция се оказа спорна заради огромната разлика между очаквания, от една страна, и краен резултат, от друга. Интервенцията в Либия, макар и разрешена от Съвета за сигурност, на практика спомогна за разрушаването на съществуващата държава.

Именно затова при следващата хуманитарна криза – в Сирия, се стигна до невъзможност за приемане на резолюция на Съвета за сигурност, предвиждаща мерки по глава VII.¹⁰

И докато в случая със Сирия имаше налице международен ангажимент както чрез интензивна дипломация, така и с пряко участие на Русия и на САЩ в конфликта, съвсем не такъв беше случаят с хуманитарната катастрофа в Мианмар през 2017 г.

ХУМАНИТАРНАТА КАТАСТРОФА В МИАНМАР И ДОПЪЛНИТЕЛНИТЕ ПРЕЧКИ ПРЕД ПРИЛАГАНЕТО НА ПРИНЦИПА „ОТГОВОРНОСТ ЗА ЗАЩИТА“

В Мианмар въпреки активната роля на ООН и адресираните до правителството на Мианмар предупреждения¹¹ за задължение-

⁹ S/RES/1973 (2011).

¹⁰ <https://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm>.

то да спазва правата на своите граждани, на практика международната общност не предприе адекватни мерки за ограничаване на последиците от етническото прочистване на рохингите.

Рохингите са мюсюлманско малцинство, населяващо най-бедния район на Мианмар – щата Ракхайн, и са с численост 1 500 000 – 2 000 000 души. Те представляват коренно население в провинцията, което живее там от векове. Техният правен статут обаче е отричан от правителството на Мианмар, което ги третира като нелегални имигранти от Бангладеш.

От обявяването на независимост на Бирма (старото име на Мианмар) будисткото правителство осъществява систематични гонения срещу рохингите. Те са подложени от въоръжените сили на Мианмар (Татмадау) на принудителен труд, вкл. детски, на ограничения в придвижването, конфискации, произволни арести и задържания.¹² По думите на председателя на Мисията на Съвета по правата на човека на ООН за установяване на факти Марзуки Дарусман рохингите в Ракхайн са „обект на преследване от раждането до смъртта си“¹³.

През август 2017 г. ситуацията в щата Ракхайн ескалира, като правителството, подкрепяно от местното будистко малцинство, започва репресии спрямо рохингите. В резултат на тях стотици хиляди рохинги са изгонени от Мианмар и бягат в съседен Бангладеш, къщите им са опожарени, извършени са многобройни убийства на цивилни, включително и на деца.

Реакцията (или по-скоро бездействието) на Съвета за сигурност на ООН, който съгласно чл. 24 от Устава на ООН носи главната отговорност за поддържането на международния мир и сигурност, е повлияна от два фактора.

¹¹ S/PRST/2017/22.

¹² Докладът на Мисията за установяване на факти (с. 6, § 18, с. 15, § 78, както и мн.др.) посочва действията на правителството на Мианмар и на паравоенни групировки на будисткия национализъм, които установяват тежко и систематично потисничество, включващо посегателства срещу живота, свободата, личностната и половата неприкосновеност, имуществото, местожителството, правото на труд, правото на образование, правото на самоопределение, правото на правен статут, изразяващо се в лишаване от права, присъщи на всяко човешко същество, стигматизация и дехуманизираща реторика и практики.

¹³ **Statement** by Mr. Marzuki Darusman, Chairperson of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, at the 39th session of the Human Rights Council. [online]. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NewsDetail.aspx?NewsID=23580&LangID=E>.

На първо място, от липсата на стратегически интереси от страна на главните пропоненти на принципа „отговорност за защита“ сред постоянните членки на Съвета за сигурност – САЩ, Франция и Обединеното кралство. Това обстоятелство, съчетано с неуспехите в прилагането на принципа в случая с Либия и Сирия, се отрази на желанието и възможността за възприемане на по-активна позиция в рамките на Съвета за сигурност.

Още по-голяма пречка пред прилагането на принципа е и противопоставянето на Китай. В решаването на този въпрос в рамките на Съвета за сигурност Китай (който подкрепя правителството на Мианмар) се опасява също така от създаването на опасен прецедент, от който повод да вземат и уйгурите – самите те репресирано мюсюлманско малцинство в Китай. Именно това обстоятелство блокира и възможността Съветът за сигурност да приеме каквато и да е резолюция по въпроса.

Затова ООН предприе действия чрез Съвета на ООН по правата на човека, който назначи Мисия за установяване на факти начело с индонезийския юрист, политик и дипломат Марзуки Дарусман. Мисията излага своите констатации в доклад, публикуван на 18.09.2018 г. – една година след изстъпленията, когато основният проблем вече е свързан не толкова с процеса на прочистване, колкото с евентуалното (не особено вероятно на този етап) завръщане на бежанците.

В доклада се посочва, че са извършени нарушения на човешките права, представляващи най-тежките нарушения на международното право, като част от широко разпространена или систематична атака срещу цивилното население – убийства, поробвания, насилствено изселване, изнасилвания, сексуално робство и сексуално насилие, лишаване от свобода, изтезания и насилствено изчезване, преследване, апартейд. Според Мисията действията на Татмадау и на другите групировки попадат в четири от петте категории актове на геноцид според Конвенцията за предотвратяване и наказване на престъплението геноцид от 1948 г., както и че тези действия дават основание за извод за геноцидно намерение на властите на Мианмар.

Заслужава си да се цитира друга част от заключението: *„Тежките нарушения на човешките права и злоупотребите, извършени в щатите Качин, Рахин и Шан, шокират със своя ужасяващ характер и своята повсеместност. Много от тях несъмнено представляват*

най-тежките престъпления по международното право. Те са шокиращи също така, защото произлизат от дълбоки фрактури и разломи в обществото и от структурни проблеми, които са били очевидни и нерешени в продължение на десетилетия. Те са шокиращи заради нивото на отричане, нормалност и безнаказаност, свързани с тях. Мисията заключава, че тези модели на злоупотреба отразяват положението в Мианмар като цяло“.

Когато става въпрос за такова масово по мащаб етническо прочистване, следва да се има предвид, както правилно посочва докладът, че то има своята явна за всички предистория. В конкретния случай тази предистория включва десетилетия (поне от 70-те години на ХХ век) дискриминация и цялостен отказ от страна на Мианмар да признае базови човешки права на рохингите – на жителство, на гражданство, на свободно придвижване, на образование.

Тази предистория включва също така междуетническите сблъсъци в Ракин от 2012 г. със 192 жертви, 8614 изгорени сгради¹⁴ и десетки хиляди бежанци и вътрешноразселени лица. През 2015 г. бежанската криза довежда до още десетки хиляди рохинги, които напускат Мианмар на своите лодки, с които през пролива Малака и Андаманско море да стигнат до Бангладеш, Малайзия, Тайланд или Индонезия. През 2016 г. военните в Мианмар предприемат нови масови преследвания в северната част на щата – изгаряния на къщи, пазари, училища, джамии, убийства на цивилни – мъже, жени, деца, изнасилвания, ликвидирани на бежанци чрез потапяне на плавателните им съдове.¹⁵

Именно тук е и провалът на ООН да реагира на процесите, които се развиват далеч преди август 2017 г., чието предотвратяване е отговорност на ООН и на Съвета за сигурност. Тази „небрежност“ е повлияна в немалка степен и от напразните надежди – резултат от факта, че от 2012 г. в Мианмар се развива някаква форма на преход от военна диктатура към гражданска власт, а бившата опозиционна лидерка и носител на Нобеловата награда за мир за 1991 г. Аун Сан Су Чи от 2016 г. е избрана за ръководител на правителството. Всичко това дава надежда за демократи-

¹⁴ По данни на Доклада за установяване на факти, който обаче се позовава на доклад на правителството на Мианмар.

¹⁵ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/274/54/PDF/G1827454.pdf?OpenElement>.

чен преход в Мианмар,¹⁶ който да доведе като последица до облекчаване на положението на рохингите – макар нищо от събитията, случващи се в Мианмар след 2012, да не дава сериозно основание за подобни надежди.

Вместо това международната общност за пореден път изпада в непростимата грешка на пожелателното мислене, според което при смяната на властта в една държава старите проблеми потъват заедно със старата власт. Твърде често се получава обратното – идването на новите управници е свързано освен с нови, също така и с изостряне на старите проблеми. Именно това е и случаят в Мианмар, доколкото там цялостна смяна на властта няма. Напротив, военните, макар да отстъпват позиции в изпълнителната власт, продължават да имат гарантирано участие в управлението според конституцията.¹⁷ И именно за да запазят тази своя позиция освен като норма в конституцията, също така и в реалността, провокират етническите проблеми.

ООН не може да търси оправдание и в непознаване на ситуацията в региона или с това, че не е била ангажирана с дипломатически усилия. Именно във връзка с предходната съдба на Аун Сан Су Чи (15 години домашен арест) ООН има достатъчен дипломатически опит в преговори с хунтата за освобождаването ѝ. В продължение на около 30 години органите на ООН са приемали резолюции срещу правителството на Бирма (Мианмар) за нарушенията на човешките права, а пет последователни специални докладчици по ситуацията с правата на човека в Мианмар са представяли годишни доклади пред генералния секретар на ООН и пред Съвета по правата на човека с подробни препоръки за всички заинтересовани страни.¹⁸

Що се отнася до властите – изпълнителната власт, ръководена от Аун Сан Су Чи, и „военната власт“ – Татмадау, те отричат участието си в тези кланета и зверства, като твърдят, че се касае за

¹⁶ Ash, Timothy Garton. The Burmese spring is still far from high summer. – In: *Guardian*, 28.03.2012. [online]. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/mar/28/burma-aung-san-su-kyi-elections>.

¹⁷ Чл. 6, § f от Конституцията на Мианмар посочва участието на военните в управлението като един от шестте основни принципа на държавата. Четири други принципа са пряко или косвено свързани с ролята на военните като гарант за тяхната защита. Чл. 20 от Конституцията определя пълната независимост на отбранителните сили от каквато и да е намеса и контрол.

¹⁸ Доклад, с. 19, § 102.

междуетнически конфликт между рохингите и ракхините (будисткото мнозинство в щата), както и това, че зверствата са дело на екстремистки будистки групировки.

Дори и да се приемат тези твърдения за чиста монета (те са опровергани от Доклада за установяване на факти на ООН), от гледна точка на концепцията „отговорност за защита“ въпросът за прякото участие на правителството е ирелевантен – бездействието на правителството или неспособността да се справи с кризата и да защити рохингите само по себе си представлява нарушение на задължението на Мианмар да предпазва населението си от тежки престъпления срещу човечеството.

ПРИНЦИПЪТ „ОТГОВОРНОСТ ЗА ЗАЩИТА“, СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ ИНТЕРЕСИ И ОБЩЕСТВЕНОТО МНЕНИЕ

Понякога ми се случва неудобството да обяснявам принципа „отговорност за защита“ пред студенти, които са от държави, в които международната общност не е предприела никакви мерки за защита на населението. Съвсем резонно те негодуват срещу така поставените принципи, защото те не са действащи. Опитвам се да им обясня, че правото предписва какво трябва да бъде, но само, без човешки усилия, то не е способно да промени това, което е.

В тази връзка в първата част посочих два фактора, свързани с приложението на принципа „отговорност за защита“ преди кризата в Мианмар, които доведоха до проблематичното му прилагане в бъдеще, а именно надхвърлянето на мандата на Съвета за сигурност в случая с Либия и катастрофалните резултати от интервенцията в тази държава.

Във втората част посочих факторите в международните отношения, които препятстваха вземането на решение в конкретния случай – липсата на стратегически интереси от страна на постоянните членки на Съвета за сигурност САЩ, Франция и Обединеното кралство и активното противопоставяне на Китай на решение, което би създавало опасен прецедент в отношенията на китайското правителство спрямо уйгурите.

По отношение на стратегическия интерес на западните държави може да се каже следното: кризата в Мианмар въобще не попада в политическия дневен ред на западното общество, нито във фийда на социалните му мрежи. Споменавам социалните мрежи

неслучайно, доколкото в западното общество прагматичната страна (тази на политическия дневен ред) и хуманистичната страна (тази на общественото мнение, изразявано днес най-често чрез социалните мрежи) се намират в определена рефлексивност една спрямо друга – не може да се твърди нито че общественото мнение е следствие само от политическите интереси, нито че политическите интереси са следствие само от общественото мнение. Двете взаимно се обуславят в различна за различните общества степен.

В тази връзка е очевидно, че R2P трудно може да работи, без да бъде възпламенена от някакъв интерес от страна на държавите да се намесят. В правото и в живота рядко се срещат задължения, чието изпълнение да не гарантира, обезпечава или защитава определени права. Така погледнато, задължението за защита на населението на една държава от тежки нарушения на човешките права е много по-вероятно да бъде изпълнено от международната общност или от държава от нея, ако впоследствие това задължение може да бъде фактурирано от „доставчика на защита“. Затова при интервенция – резултат от изпълнението на задължението за защита, винаги стои отворен въпросът дали зад добре формулираната морална цел не се крие друга, стратегическа, цел на държавата – участник в интервенцията. Обикновено участието в хуманитарна интервенция се осъществява от заинтересовани страни, както, разбира се, и от страни, които са заинтересовани да са съюзници на заинтересованите страни. Липсата на политически интерес обикновено води до бездействие.

От друга страна обаче западното общество, освен прагматично, е също така и общество, ангажирано с хуманитарни каузи. Хуманизмът е една от градивните идеи на западната цивилизация, която (макар и исторически много противоречиво прилагана) е създала общество, склонно да предприема действия, които не са продиктувани изцяло, единствено и само от стратегически политически интереси. Именно благодарение на тази особеност на западното общество днес на международната общност са възложени задълженията, следващи принципа „отговорност за защита“, и Западът е най-големият привърженик на тази концепция. Именно поради тази причина също така тези задължения не ентусиазират особено останалия свят, който предпочита да се въздържа, ако не се чувства засегнат от определен конфликт. С други думи, за да са налице действия по защита на население, което е жертва на тежки

нарушения на човешките права, се предполага активно обществено мнение в защита на хуманитарни каузи и общества, които държат на спазването на човешките права.

Днес обаче, освен от липсата на непосредствен политически интерес на държавите, равнодушието към нарушенията на човешките права в Мианмар е продиктувано и от видимата безпомощност на общественото мнение да се ангажира с хуманитарни каузи и каузи по защита на правата на човека.

Тепърва ще се оценяват огромните морални щети, които мигрантската криза от 2015 – 2016 г. нанесе на западното общество. Със сигурност сега може да се каже, че тази криза дамгоса привържениците на хуманитарните решения и на умерената политика и качи на сцената лидери, които строят стени, продават страх и омраза и оспорват постиженията на либералния ред. Тези политики поставиха фронтвата линия за борбата за запазване на постиженията на хуманизма в самото сърце на Европа. Въобще упадъкът по отношение на уважението към човешките права в международен план¹⁹ прави още по-проблематично прилагането на принципа „отговорност за защита“. Защото от съчетанието на прагматизъм и хуманизъм следва, че ако една тема попадне в дневния ред на обществото, във фийда на социалните мрежи, това може да е фактор, който да накара правителствата да действат – дори и при положение, че не могат „да фактурират“ това свое задължение.

Но днес на западното общество се наложи да се мобилизира за вътрешна война – това важи както за европейското, така и за американското общество. Това отслаби способността на Запада да се бори на два фронта – на своя вътрешен и на външния, „за освобождение на други народи“. Минаха почти три десетилетия от началото на 90-те, когато Западът можеше убедено да проповядва на останалия свят, че е открил рецептата на вечното щастие – либералния ред, свободната икономика и върховенството на правото. Тази рецепта, макар и с много странични ефекти, все пак беше приложена в Източна Европа. Но тя се провали в Ирак, Афганистан, Либия и в държавите от Арабската пролет.

¹⁹ **Hehir**, A. Op. cit., p. 30. За някои конкретни измерения вж.: **Коларов**, Т. Повишаване на националната сигурност чрез ограничаване на правата на човека. – В: *Коларов*, Т. Съставител и научен редактор. Югоизточна Европа: новите заплахи през регионалната сигурност. София: Нов български университет, 2016, с. 412 – 417. ISBN 978-954-53590-7-1.

В момента тя търпи провали дори в Европейския изток, чието демократизиране е най-големият външнополитически успех, който постигна Европейският съюз и който вероятно някога е постиган в историята. Именно този успех обаче в момента е поставен на изпитание, доколкото общества, в които има влошаване на състоянието на правата на собствените им граждани, биха могли успешно да защитават правата на чужди граждани.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Принципът „отговорност за защита“ притежава огромен морален заряд като отправна точка за осмислянето на съвременното общество и основите, върху които то се крепи, – спазване на човешките права и зачитане на държавния суверенитет. Този принцип закрепва разбирането за значението на тези две основополагащи хуманистични идеи, за взаимоотношението между тях, като добавя към тях това значение, което трябва да имат в обществото на XXI век.

Въпреки това приложението на задължението на международната общност да защитава хората от престъпления срещу човечеството днес е парализирано поради спорните резултати от намесата на международната общност в Либия, поради опасенията, че чрез този принцип се търси решаването на въпроси, различни от защитата на бедстващо население.

В допълнение към това международната система, изградена след Втората световна война, дава допълнителна тежест на стратегическите интереси на държавите – постоянни членки на Съвета за сигурност (независимо дали тази допълнителна тежест води до противопоставяне или нежелание за ангажимент), чието нежелание за изпълнение на задълженията им по чл. 24 от Устава на ООН е лишено от ефективен политически или юрисдикционен контрол.

Не на последно място изпълнението на задължението на международната общност е функция от обществената подкрепа за едно или друго действие. Тази обществена подкрепа трудно може да се намери в общества, които, макар и отдавна избрали пътя на свободата и правата на човека, започват да се съмняват в тях. Защитници на човешките права не могат да бъдат общества и държави, които сами се отказват от достигнатите от тях стандарти за защита на същите тези човешки права.

Песимистичният извод от този казус е, че четвърт век след геноцида в Руанда международната общност не е успяла да създаде ефективен правно-политически механизъм, който да гарантира, че подобни трагедии няма да се случат отново.

Литература

1. **Доклад** на Международната комисия за интервенция и държавен суверенитет „Отговорност за защита“. [онлайн]. <http://responsibilityto.protect.org/ICISS%20Report.pdf>.

2. **Коларов, Т.** Повишаване на националната сигурност чрез ограничаване на правата на човека. – В: *Коларов, Т.* Съставител и научен редактор. Югоизточна Европа: новите заплахи пред регионалната сигурност. София: Нов български университет, 2016, с. 412 – 417. ISBN 978-954-53590-7-1.

3. **Ash, Timothy Garton.** The Burmese spring is still far from high summer. – In: *Guardian*, 28.03.2012. [online]. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/mar/28/burma-aung-san-suu-kyi-elections>.

4. **Dorr.** The Responsibility to Protect-An Emerging Norm. – In: *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 19, 2008, pp. 189 – 207.

5. **Evans, G.** (2015). The evolution of the Responsibility to Protect: From concept and principle to actionable norm. – In: *Thakur, R. & W. Maley.* (Eds.). *Theorising the Responsibility to Protect*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 16 – 37. [doi:10.1017/CBO9781139644518.002](https://doi.org/10.1017/CBO9781139644518.002).

6. **Hehir, A.** *Hollow Norms and the Responsibility to Protect*. Pallgrave Macmillan, 2019.

7. **S/PRST/2017/22.**

8. **S/RES/1674** (2006).

9. **S/RES/1975** (2011).

10. **S/RES/1973** (2011).

11. **Statement** by Mr. Marzuki Darusman, Chairperson of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, at the 39th session of the Human Rights Council. [online]. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NewsDetail.aspx?NewsID=23580&LangID=E>.

12. **The Independent International Commission On Kosovo.** *The Kosovo Report Conflict International Response Lessons Learned*. Oxford University Press, 2000.

13. **United Nations.** A/RES/60/1, 25 November 2005. [online]. <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>.

14. <https://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm>.

15. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/274/54/PDF/G1827454.pdf?OpenElement>.

**СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА КАТО ПРОЯВА НА ВТОРИЧНА
ИНСТИТУЦИОНАЛНА СПРАВЕДЛИВОСТ**

Горан ГОРАНОВ*

When the general wording of the legal provisions creates an inconvenience for its application in individual cases, the law can also send the judge to the justice as source of law to obtain an instruction from it to authorize the case that interests him. This is particularly the case when the legislation has not given a technically formulated legal standard or when the existing legal standards do not contain all the necessary details of that decision. Such situations may exist as gaps in the legal system. However, the legislator can also deliberately create them so that the judge can better align the legal norms with the particularities of the many and varied cases that public life gives him. The judge derives its validity from the general state of law, which refers to justice as a measure to solve a case, creates on its basis a new individual legal norm and institutionalizes it through its judgment. The new norm, which the judge has formulated, is verified backwards in the entire pillar of abstraction and the summary of the empirical facts of those same separate legal norms.

Справедливостта изисква от правоприложителя да взема справедливи решения, като справедливо запълва непълнотите на закона и помага при тълкуването му. От тази гледна точка справедливостта е източник на право. Макар правните принципи да

* Авторът е докторант в катедра „Публичноправни науки“ в УНСС – София.

заемат самостоятелно място в нормативната йерархия, те имат значение главно във връзка с институционалните правни норми. Това значение се простира най-вече при създаването на нови правни норми. Правният принцип е един от нормосъздаващите фактори, независимо дали се отнася до създаването на общи или на индивидуални норми. Те са една от причините за създаването на нови правни норми и не са средство (ръководна идея за аргументация), а са самата аргументация, самата причина, основанието за появяването на нова правна норма. Това се отнася както за случаите, при които правният принцип е и правна норма, така и за тези моменти, когато той се явява единствен източник на правото (аналогия в правото).¹

Справедливостта може да бъде разгледана като източник на правото във философския и в техническия смисъл на думата. В първия случай тя се приема за пръв и основен източник на всяко право, във втория – като косвен източник на правото, тя се характеризира с всичките особености, които поставят косвените източници в зависимост от действащото право. В този ред на мисли съдебната практика може да бъде разгледана и като проява на вторична институционална справедливост.

Наистина законодателството не говори навсякъде изрично за справедливост, често се срещат и термини като „добросъвестност“, „добри нрави“, „нравствено задължение“, „естествено право“ и др. Където и да са обаче, всички тези изрази искат само да улеснят съдията да реши по справедлив начин случая, на който се е спрял, след като действащото право не му е помогнало със специална норма при решението.

Особената роля, която справедливостта играе като косвен източник на правото в съвременното законодателство, не е била чужда и на римското право. Може да се каже дори, че още тогава тя е била разработена по окончателен начин като основен източник на правото заедно с другите правни източници при ясното и изтъкнатото значение на закона като пряк източник на правото, от който и тя е зависела в своето прилагане в отделния случай. Системата на римското право е съдържала понятията „bona fides“, „aequitas“, „boni mores“, „bonum et aequum“, „ius natural“, „iusta causa“, „iustitia“ и др., които е трябвало да помогнат на съдията да

¹ Маринова, С. Принципите на правото. София: Стопанство, 2011, с. 79.

реши отделния случай, когато законите не са му давали необходимата правна норма или не са съдържали достатъчно гъвкава норма, която да го улесни при справедливото решение на конкретния случай. И днес дори някои от тези понятия се използват в теорията и практиката на правото в смисъла и значението, в които са били въведени от старите юристи в римското право.²

И така, позитивното право изисква от съдията, когато липсва правна норма, да състави в името на справедливостта нова норма, да нагоди тази норма за случая и да я постави след това в основата на решението, което ще издаде. Съдията не може да откаже правосъдие под предлог, че законодателството не е пълно, че липсва правна норма, че съществуващите закони са неясни или противоречиви. Във всяко законодателство стои, че за отказ от правосъдие съдията отговаря пред законите. И точно затова, защото носи тази отговорност, съдията има и свободата, след като трябва да има правна норма за всеки случай, да състави тази норма, когато тя не е била изрично формулирана от законодателя.

Справедливостта, която служи тук като косвен източник на право, не е идеята, която съдията е изработил в себе си независимо от справедливостта, която е залегнала в основата на действащото право. Не е позволено на съдията да привежда свои лични, субективни съображения за справедливост, когато му се налага да формулира нова правна норма. Когато позволява да се апелира към справедливостта, законът всъщност мисли за същата справедливост, която е вдъхновила и него в работата му по формулирането на отделните правни норми, а не за някаква друга справедливост, колкото иначе по-особените аргументи, които съдията би могъл да изложи в такива случаи, биха ни помогнали да се отделим от справедливостта на закона. Тази вторична институционална справедливост на съдебната практика най-добре се установява, като се потърсят и намерят общите принципи на правото, които са залегнали в основата на въпросното законодателство. Или отново според Келзеновата теория трябва да търсим нормативната справедливост, а не някаква „житейска“ справедливост. В по-общ, общочовешки, план „степената на справедливост на правото се опре-

² **Торбов, Ц.** *Обща теория на правото.* София: Юриспрес, Св. Климент Охридски, 2002, с. 272.

деля от това доколко отразява и гарантира естествените права на личността.³

Два са начините, по които се търсят и установяват тези общи принципи. Някои мислят, че те могат да се получат по пътя на обобщението от отделни правни норми и от отделните закони на действащото право на страната. Очевидно, при този метод на работа се излиза от позитивното законодателство на страната като основа, абстрахира се и се обобщава постепенно от емпиричните факти на отделните норми и се отива след това до общите принципи на това законодателство. Съдията черпи валидност от генералната правна норма, която препраща към справедливостта като критерий за решаване на възникнал казус, създава на базата на нея нова, индивидуална правна норма и я институционализира посредством своето съдебно решение. Новата норма, която съдията е формулирал, се верифицира по обратен път през цялата стълба на абстракцията и обобщаването на емпиричните факти на същите тези отделни правни норми.

Другия път излиза от мисълта, че справедливостта е върховно изискване на човешкия разум, и приема, че общите принципи на действащото, или позитивното, право, както и отделните правни норми не са нищо друго, освен израз на това изискване, въпреки че от своя страна последните на практика не представляват свършен израз на така определената идея на справедливостта. Според това схващане, когато си служи със справедливостта като с косвен източник на право, съдията формулира новата правна норма, която трябва да му послужи за решение на нерешения случай, като се позовава на тези общи принципи на правния ред на страната, определени така по безусловен начин от справедливостта като върховно изискване на разума и в този смисъл като пръв и основен източник на всяко право.

В това отношение като минус на българското правораздаване може да се посочи рядкото позоваване на абстрактни правни норми от по-висш правопорядък, например директното позоваване на основните права, които намират закрила в Европейската конвенция за защита на правата на човека (ЕКПЧ). Конституционният съд на Република България е имал възможност да отчете, че нормите

³ **Бойчев, Г.** Въведение в правото. Част втора. Философия на правото. София: Св. Климент Охридски, Юриспрес, 2006, с. 11.

на ЕКПЧ в материята на правата на човека имат общоевропейско и общоцивилизационно значение за правния ред на държавите – страни по ЕКПЧ, и са норми на европейския обществен ред. Ето защо тълкуването на съответните разпоредби на Конституцията в материята на правата на човека следва да бъде съобразено във възможно най-голяма степен с тълкуването на нормите на ЕКПЧ. Този принцип на тълкуване съответства на международно признатата от България задължителна юрисдикция на Европейския съд по правата на човека по тълкуване и прилагане на ЕКПЧ.⁴

Това правило следва да важи не само за Конституционния съд като особена юрисдикция, но и за обикновените инстанционни съдилища. Националните съдилища играят основна роля и са първи измежду задължените по силата на чл. 1 от Конвенцията, които следва да осигурят ефективни вътрешноправни средства за защита на засегнатите лица, т.е. възможност защитата срещу твърдените нарушения да се случва преди всичко на национално равнище. Между националните съдилища и Европейския съд по правата на човека се осъществява важен диалог чрез обмена на идеи и принципи, изразени в решенията, в който първата реплика имат националните съдилища. Те разглеждат спорове, повдигнати пред тях на основание на разпоредби на Конвенцията, чрез прякото им приложение или чрез тълкуване на националните норми в светлината на нейните изисквания. Ако националните съдилища вземат под внимание принципите на Конвенцията и практиката на Съда и ги обсъждат в техните решения, Съдът от своя страна може както да оказва влияние, така и да бъде повлиян от този анализ.

Това обогатява и разширява действието на ролята на Съда за автентично тълкуване на Конвенцията. В българската правна система правата по Конвенцията са включени в националния правен ред, а Конвенцията има предимство пред националното право, затова тя се прилага пряко от съдилищата в хода на обикновените съдебни производства. Разпоредбите на Конвенцията са пряко приложими и могат да бъдат използвани пряко пред всички български съдилища. Те имат предимство в случай на конфликт с разпоредбите на националното законодателство.

Националните съдилища трябва да тълкуват и прилагат тези права, да вземат предвид съдебната практика на Европейския съд

⁴ Решение №2 от 1998 г. на КС.

по правата на човека, която предоставя автентично тълкуване на Конвенцията. Не само решенията на Съда срещу България, но и всички достижения на правото (*acquis*) на Съда в Страсбург следва да се познават и вземат предвид при тълкуване на правата по Конвенцията. Върховният съд на Норвегия е заявил в няколко съдебни решения, че националните съдилища трябва да използват същия метод като Съда при тълкуването на Конвенцията, като по този начин вземат предвид неговата практика.⁵ Ако има съмнение относно обхвата на решенията на Съда, съдилищата трябва да преценят дали фактите и правото са съпоставими в практиката на Съда и в делото пред националния съд.⁶

Това означава, че националните съдилища следват съдебната практика на Съда. Съществуват случаи, при които производствата или решенията на националните съдилища и трибунали могат сами по себе си да съставляват нарушения на Конвенцията. Това може да бъде избегнато, ако самите национални съдилища вземат предвид принципите на Конвенцията, както са тълкувани от Съда в неговата практика. Националните власти носят основната отговорност за осигуряване на правата и свободите по Конвенцията. В този смисъл практиката на съда извежда като начало „процесуалното задължение“ на държава членка според чл. 2, 3, 8 от ЕКПЧ да проведе пълно и ефективно проучване.

Правната сигурност изисква съдът да не се отклонява от пътя в правото, избран веднъж от държавната власт, освен ако не е налице някаква изключително основателна причина. Несъвместимо с принципа и метода за справедливост е съдът да се произнася по определен начин в един случай, а в друг – по съвсем различен. Ако основанията (например промяна в социалния морал или конституционното устройство) предпоставят отказване от досегашната съдебна практика на решаването на случаите, то и в тези случаи следва да се прецени дали въпросните основания имат по-голяма тежест, отколкото е стремежът към трайност и сигурност в правото. Ако съдебните решения винаги се основаваха на някакви не-

⁵ **Muller**, A. Oslo – Strasbourg – back to Oslo and/or into Wider Europe? The ECtHR's Engagement with the Decisions of the Norwegian Courts for Strengthening the Convention System as a Cooperative System. – In: *Nordic Journal of Human Rights*, 2015, Vol. 33, Issue 1, pp. 11 – 51.

⁶ **Коледжикова**, Д. Прилагане на Европейската конвенция за правата на човека от националния съд. 2013.

съмнени, безспорни елементи на познанието, то тогава правото не би се нуждаело от защита на доверието.

Литература

1. **Бойчев, Г.** Въведение в правото. Част втора. Философия на правото. София: Св. Климент Охридски, Юриспрес, 2006.
2. **Коледжикова, Д.** Прилагане на Европейската конвенция за правата на човека от националния съд. 2013.
3. **Маринова, С.** Принципите на правото. София: Стопанство, 2011.
4. **Радев, Д.** Обща теория на правото. София: ЛИК, 2008.
5. **Радев, Д.** Философският нормативизъм в правото. София: Сиела, 2017.
6. **Решение № 2** от 1998 г. на КС.
7. **Торбов, Ц.** Обща теория на правото. София: Юриспрес, Св. Климент Охридски, 2002.
8. **Muller, A.** Oslo – Strasbourg – back to Oslo and/or into Wider Europe? The ECtHR's Engagement with the Decisions of the Norwegian Courts for Strengthening the Convention System as a Cooperative System. – In: *Nordic Journal of Human Rights*, 2015, Vol. 33, Issue 1, pp. 11 – 51.

ИЗИСКВАНИЯ

за представяне на статиите за сп. „Политика и сигурност“

Ръководство за авторите

Настоящите насоки имат цел да улеснят авторите в подготвянето на техните текстове за приемане в списанието и евентуалното им публикуване. Опитът показва, че следвайки ги, те могат да си спестят много неудобства, позволявайки на издателите да работят бързо и качествено.

Основни изисквания

1. Технически изисквания

1.1. Авторите трябва да предоставят текста си на електронен и хартиен носител. Електронните файлове трябва да са в Word.doc формат. Три копия на хартиен носител трябва да бъдат предоставени в редакцията на списанието на адрес: 4004 Пловдив, бул. „Кукленско шосе“ № 13, списание „Политика и сигурност“, e-mail: pechat@vusi.bg.

1.2. Празни полета от по 2,5 см трябва да бъдат оставени от всички страни на текста (включително отгоре и отдолу).

1.3. Страниците НЕ трябва да бъдат номерирани.

1.4. Таблици, диаграми и други графични представяния се изисква да нямат фон, да бъдат вградени в текста като снимка или да бъдат представени като отделни файлове. Тяхното позициониране в текста трябва да е ясно обозначено от автора. Номерацията им да бъде с арабски цифри.

1.5. Текстът трябва да бъде внимателно проверен за грешки, преди да бъде представен за рецензия, редакция и публикуване. Текст, съдържащ множество правописни и граматически грешки, се връща на автора.

1.6. Изисква се резюме на статията на български и английски език (до 200 думи).

1.7. Ръкописите да бъдат по стандарт А4, 1800 знака (на страница); Times New Roman 14 pt, междуредие 1,5. Максимален обем – 10 страници.

1.8. Дебатни статии, пояснения към предходни публикации, прегледи на книги и др. трябва да са в обем 2 – 5 страници.

2. Допълнителни изисквания

2.1. С цел спазване на изискванията за анонимност при депозиране на статията авторът я представя на електронен файл, несъдържащ каквито и да е индикации за неговата самоличност. Към него се добавя единствено броят на думите в текста (включително цитати и бележки). В допълнение се добавя писмо до редакторите, съдържащо име, лични и професионални координати (e-mail, адрес, тел., факс, моб. тел. и т.н.), кратка биографична справка и заглавие на текста.

2.2. Приемат се само непубликувани статии (текстът да не е бил публикуван със сходна форма или съдържание другаде и да не се намира в процес на оценка или публикация от друго научно списание), което авторите удостоверяват с декларация при депозирането на статията в сп. „Политика и сигурност“.

2.3. Задължение на автора е да притежава разрешение за цитиране на публикации, защитени от „Закона за авторското право“.

3. Начин на цитиране

3.1. В рамките на текста: например: Вж. някои бележки по... – В:... източника, както се цитира в библиографията, плюс страници; или Цит. по:... източника, както се цитира в библиографията; или с отправка към забележка под линия; или с отправка към номерацията в библиографията, например [3: 56], като 3 е номерът на цитирания източник, а 56 е страницата в него; или (Кун, Т. 1996: 48). При цитиране на източника в библиографията страниците не се отбелязват. Когато даден източник се посочва в текста или под линия без библиографско цитиране, заглавието на произведението се пише в кавички.

3.2. Обща библиография: Представя се по азбучен ред в края на статията (откъдето се взема съответният номер за цитиране в текста в квадратни скоби) в следния вид:

– ЗА КНИГА:

Кун, Т. Структура на научните революции. София: Петър Берон, 1996.

В случай, че авторите са повече от един:

Von Neumann, J. and O. Morgestern. Theory of Games and Economic Behavior. New Jersey: Princeton University Press, 1944.

– ЗА ПУБЛИКАЦИЯ В СПИСАНИЕ ИЛИ СБОРНИК НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК:

Михайлов, Ст. Косвената анкета като метод в социологическите изследвания. – В: *Поглед върху социологията днес*. София: Наука и изкуство, 1969, с. 18.

– ЗА ПУБЛИКАЦИЯ В СПИСАНИЕ ИЛИ СБОРНИК НА ЧУЖД ЕЗИК:

Smith, M. P. Postmodernism, Urban Ethnography, and the New Social Space of Ethnic Identity. – In: *Theory and Society*, vol. 21, No. 4, 1992, p. 493 – 531 (или p. 493).

– ЗА ПУБЛИКАЦИЯ В ИНТЕРНЕТ:

Грозев, К. Светът, ЕС, еврото и дълговият проблем. [онлайн]. <http://www.transmedia.bg/342>.

ЗАБЕЛЕЖКА: Страници се посочват само когато цитираният автор е включен в списание, сборник или интернет сборен източник.

**Списание „Политика и сигурност“
Година II, бр. 4, 2018**

Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив
4004 Пловдив, бул. „Кукленско шосе“ № 13
e-mail: pechat@vusi.bg; info@vusi.bg

Печат и подвързия: Издателски комплекс ВУСИ
Издателство • Дигитална печатница • Рекламно студио
e-mail: pechatnica@vusi.bg; тел.: 032 345 610; 0882 392 740

**Politics & Security Journal
Year II, Issue 4, 2018**

Higher School of Security and Economics – Plovdiv
13, Kuklensko shose, 4004 Plovdiv, Bulgaria
e-mail: pechat@vusi.bg; info@vusi.bg

Printing and binding: Publishing complex HSSE
Publishing house • Digital printing works • Ad Studio
e-mail: pechatnica@vusi.bg; tel.: +359 32 345 610; +359 882 392 740

ISSN 2535-0358